

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

Педагогічний факультет

Кафедра соціальної педагогіки та соціальної роботи

Галина Лемко

**ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ (СФЕРА
ДОЗВІЛЛЯ)**

Методичні рекомендації для студентів

спеціальності 231 «Соціальна робота» ОП «Соціальна педагогіка»

Івано-Франківськ

2021

УДК 37.013.42

ББК 74.66

Л-40

Рецензенти: кандидат педагогічних наук, професор Б.І.Ковбас
кандидат педагогічних наук, доцент Л.М.Прокопів

Технології соціально-педагогічної діяльності (сфера дозвілля): Методичні рекомендації / Автор-упорядник Г.І.Лемко. – Івано-Франківськ: НАІР, 2021. – с.

У методичних рекомендаціях розкрито зміст і джерельну базу теоретичної та практичної частин курсу, подано методичні вказівки щодо їх проведення, вміщено термінологічний словник-довідник, який поглиблює знання, отримані під час вивчення навчальної дисципліни.

Методичні рекомендації адресовані студентам спеціальності 231 «Соціальна робота» ОП «Соціальна педагогіка».

Друкується відповідно до рішення науково-методичної ради педагогічного факультету ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника від 31 травня 2021 року (протокол № 7)

ВСТУП

Актуальні соціально-педагогічні проблеми збагачення духовного та інтелектуально-творчого потенціалу суспільства, відродження його національної самосвідомості вимагають переосмислення діяльності всієї системи освіти підростаючого покоління, вироблення нових підходів та концепцій навчання й виховання молоді. Одним із пріоритетних сучасних напрямків у галузі освіти є розвиток соціальної педагогіки, яка за своїм призначенням повинна створювати повноцінне соціальне середовище для дітей, підлітків, молоді, задовольняти їхні індивідуальні та культурні запити та потреби.

У сучасних умовах розвитку суспільства спостерігається суттєве підвищення інтересу, формування принципово нового підходу не лише культури в цілому, а й до її прикладної галузі – культурно-дозвілєвої діяльності. Раціональне використання «вільного часу» – дозвілля сприяє формуванню високої духовності, фізичної досконалості, задоволенню інтересів і потреб людей у слідкуванні, творчому розвитку, що правильна організація дозвілля може пом'якшити соціальне напруження, навіть перевести його у більш безпечне русло.

Сучасна система дозвілєвої діяльності у закладах освіти потребує новаторського забезпечення виховного процесу, який ґрунтується на демократичних засадах залучення кожного клієнта освітніх послуг до значущої для нього діяльності. Допомогти реалізувати творчий потенціал кожному клієнту соціально-педагогічної роботи – головна мета соціального педагога. І тільки реалізації принципів дозвілєвої діяльності співпраці та співтворчості можливий прогрес у розкритті творчих можливостей клієнтів.

У системі позанавчальної діяльності важливе місце належить організації життя колективів освітніх закладів, як сприятливому середовищу для самовираження особистості, як школі продуктивної взаємодії з іншими людьми. Вихованню найважливіших якостей клієнтів соціально-педагогічної

роботи передбачає нові підходи до підготовки фахівців соціокультурної сфери, оскільки створення умов відпочинку вимагає не тільки організаторських здібностей та ентузіазму, а й наявність спеціальних знань, теорії, історії, методики та технологій організації дозвіллевої діяльності, застосування на практиці технологій дозвіллевої діяльності, творчого використання сценаріїв під час роботи у навчальних закладах та їх розробку.

Нова ситуація в країні, процеси оновлення суспільства вимагають нових підходів і до підготовки спеціалістів соціокультурних сфери.

Соціальний педагог – це спеціаліст соціокультурної сфери і йому притаманні особливі функції, які відмінні від функцій працівників культури. Головне для соціального педагога – сприяти розвитку творчості, організувати дозвілєві форми спілкування, що відповідають внутрішнім потребам та інтересам клієнтів і таких, які є засобами культурної реабілітації різних категорій населення в період нестабільності соціальної ситуації.

Опанування курсу «Технології соціально-педагогічної діяльності (сфера дозвілля)» повинно здійснюватися в процесі таких форм організації навчання студентів: навчальні заняття (лекції, семінарські та практичні заняття), виконання індивідуальних завдань, самостійна робота студентів, практична підготовка, написання курсових, бакалаврських та магістерських робіт, підготовка наукових статей тощо.

При підготовці методичних рекомендацій були використані напрацювання та надбання у цій царині знань таких вчених: Г. Анашкіна, В. Байкової В. Бочарова, В. Бочелюк, В. Бочелюк, А. Воловик, В. Воловик, І. Єрошенкова, Т. Кісельової, Ю. Красильнікова, В. Лавриненко, Б. Мосальова, В. Новаторова, Г. Орлова, В. Піча, Р. Стеббинс, Ю. Стрельцової, Б. Трушина, П. Фомичової та ін.

Варто звернути увагу на методологічні й теоретичні аспекти соціології вільного часу, які активно розробляли В. Артемов, Г. Зборовський, А. Гордон, Б. Грушин, Е.Клопов, І. Малінова, В. Орлов, Г. Орлов, В. Патрушев, Г. Пруденський та ін. Їх дослідження стосувалися визначення категорії

«вільний час», його структури і змісту; вивчення факторів, які впливають на раціональне використання вільного часу; вивчення бюджетів і особливостей вільного часу різних груп населення; вивчення взаємозв'язку вільного часу з працею, освітою культурним рівнем тощо; соціальне регулювання вільного часу. Не менш важливими є наукові дослідження зарубіжних вчених: Р.Декарт, Г. Торо, Г. Чейнен, А. Швейца та ін.

Підібрані терміни у словнику-довіднику допоможуть глибше зрозуміти проблеми організації педагогічної дозвілєвої діяльності в Україні та можливості їх вирішення у перспективі.

МЕТА, ЦІЛІ ТА РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Мета курсу – допомогти студентам отримати спеціальні знання основ теорії, історії та методики дозвіллезнавства; оволодіти практичними вміннями та навичками організації соціально-педагогічної роботи у сфері дозвілєвої діяльності та професійно підготувати майбутніх соціальних педагогів до аніматорської діяльності.

Навчальна дисципліна «Технології соціально-педагогічної діяльності (сфера дозвілля)» спрямована на розв'язання таких завдань:

- розкрити зміст поняття «дозвілля», «вільний час»;
- охарактеризувати проблеми дозвілля;
- ознайомити студентів із основними ролями і функціями соціального педагога у сфері дозвілля;
- визначити складові компоненти дозвілєвої діяльності;
- сприяти усвідомленню принципів, основних завдань, змісту, форм, методів і засобів організації дозвілля у соціумі;
- забезпечити студентів знаннями методичних основ організації дозвілєвих форм роботи з дітьми та учнівською молоддю;
- формувати у майбутніх соціальних педагогів елементарні практичні вміння та навички організації соціально-педагогічної роботи у сфері дозвілєвої діяльності.

Результати навчання (компетентності)

Інтегральна компетентність – здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у соціальній сфері або у процесі навчання, що передбачає застосування певних теорій та методів соціальної роботи і характеризується комплексністю та невизначеністю умов.

Спеціальні (фахові) компетентності (СК)

СК-12. Здатність ініціювати соціальні зміни, які сприяють адаптації та соціалізації дітей та молоді у сучасному суспільстві.

СК-17. Здатність виявляти і залучати ресурси інших фахівців, соціальних інститутів, державних та приватних установ та організацій для виконання завдань професійної діяльності.

СК-18. Здатність до генерування нових ідей та креативності у професійній сфері.

СК-19. Здатність оцінювати результати та якість професійної діяльності.

СК-20. Здатність до сприяння соціального захисту дітей, надання підтримки їх сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах.

СК-23. Володіння теоретичними знаннями, уміннями та компетентностями у здійсненні профорієнтаційної роботи з різними категоріями оптантів та співпраця з різними установами та організаціями задля допомоги дітям у виборі майбутньої професії.

СК-24. Здатність забезпечувати інклюзивні процеси, виявляти особливості та шляхи покращення життєдіяльності дітей та молоді з особливостями психофізичного розвитку й інвалідністю у соціальному середовищі.

Програмні результати навчання

РН 17. Встановлювати та підтримувати взаємини з дітьми та молоддю, іншими фахівцями на підґрунті взаємної довіри та відповідно до етичних принципів і стандартів фахової діяльності.

РН 21. Демонструвати толерантну поведінку, виявляти повагу до культурних, релігійних, етнічних відмінностей, розрізняти вплив стереотипів та упереджень.

РН 25. Здатність виявляти та розвивати здібності, креативний потенціал дітей і молоді, підтримувати їх творчий розвиток, сприяти успішній соціалізації, професійному самовизначенню.

Курс «Технології соціально-педагогічної діяльності (сфера дозвілля)» розрахований на 90 год., з них 30 год. – на аудиторну роботу, 60 год. – на самостійну роботу.

Аудиторні години розподілені таким чином: 12 год. лекційних, 18 год. семінарських.

Прикінцева форма контролю – екзамен.

ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 3	Галузь знань 23 Соціальна робота (шифр і назва)	Нормативна	
	Спеціальність 231 Соціальна робота ОП Соціальна педагогіка (шифр і назва)		
Модулів – 2	Спеціальність (професійне спрямування): соціальний педагог	Рік підготовки:	
Змістових модулів – 2		3-й	3-й
Індивідуальне науково-дослідне завдання <u>немає</u> (назва)		Семестр	
Загальна кількість годин - 90		5-й	5-й
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – самостійної роботи студента –	Освітньо-кваліфікаційний рівень: бакалавр	Лекції	
		12 год.	14 год.
		Практичні, семінарські	
		18 год.	6 год.
		Лабораторні	
		0 год.	0 год.
		Самостійна робота	
		60год.	70год.
Індивідуальні завдання: 0 год.			
Вид контролю: екзамен			

**РОЗПОДІЛ НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНОГО ПЛАНУ КУРСУ
«ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ (СФЕРА
ДОЗВІЛЛЯ)» ЗА МОДУЛЯМИ**

№ п/п	Тема	Форма навчання
МОДУЛЬ I ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОЗВІЛЛЯ		
1.	Соціальна сутність дозвілля	Лекція
2.	Теоретичні засади організації дозвілля	Семінарське заняття
3.	Психолого-педагогічні засади дозвілля	Лекція
4.	Особливості діяльності соціального педагога-аніматора	Семінарське заняття
5.	Принципи та аксіологія дозвілля	Лекція
6.	Дозвілля як соціально-культурна система	Семінарське заняття
МОДУЛЬ II МЕТОДИКА ОРГАНІЗАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДОЗВІЛЛЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ		
1.	Інформаційно-дискусійні форми культурно-дозвіллевої діяльності	Лекція
2.	Технологія проведення масової освітньої роботи	Семінарське заняття
3.	Діяльність соціально-педагогічних інститутів дозвіллевої сфери	Семінарське заняття
4.	Основні форми організації дозвіллевої діяльності	Лекція

5.	Використання інноваційних методів з різними групами населення в соціально-педагогічній дозвілєвій сфері	Лекція
6.	Методика проведення соціально–психологічного театру	Практичне заняття
7.	Майстерня казкотерапії для педагогів і батьків	Практичне заняття
8.	Ігрові форми організації культурно – дозвілєвої діяльності	Практичне заняття
9.	Розробка соціально-педагогічних проектів організації різноманітних форм дозвілля та їх презентація	Практичне заняття

РОЗДІЛ I

ЗМІСТ І ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ЛЕКЦІЙ

Тема 1. СОЦІАЛЬНА СУТНІСТЬ ДОЗВІЛЛЯ

Сутність поняття «дозвілля» як самостійної наукової дефініції; зв'язок між дозвіллям і вільним часом людини; концепції дозвілля; ознаки дозвілля; функції дозвілля; класифікація дозвілля; професійна підготовка фахівців дозвіллевої сфери; аніматор – організатор культурного дозвілля; напрямки діяльності аніматора; застосування знань і вмінь соціального педагога-аніматора на практиці.

Тема 2. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОЗВІЛЛЯ

Дослідження педагогіки дозвілля у зарубіжних країнах; рівні реалізації дозвіллевої діяльності; ціннісний потенціал дозвілля; вплив дозвіллевих інституцій на становлення особистості; роль дозвілля у самопідготовці особистості.

Тема 3. ПРИНЦИПИ ТА АКСІОЛОГІЯ ДОЗВІЛЛЯ

Поняття принципів дозвілля; принцип інтересу – найважливіший принцип дозвілля; принцип єдності рекреації та пізнання; принцип спільності діяльності; поняття аксіології як науки про цінність; характеристика одного із чинників сфери дозвілля – чиннику віку; соціальний стан – як чинник дозвілля; вплив національних традицій на ціннісні орієнтації в сфері дозвілля.

Тема 4. ІНФОРМАЦІЙНО-ДИСКУСІЙНІ ФОРМИ КУЛЬТУРНО-ДОЗВІЛЛЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Значення освітньої роботи у сфері дозвілля; місце зустрічі в організації дозвільної діяльності; основи проведення популярної лекції; методика організації зустрічі як зібрання; процес проведення виставки – однієї із форм освітньої роботи; методика організації усного журналу; вимоги до проведення диспуту як складової освітньої роботи.

Тема 5. ОСНОВНІ ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ДОЗВІЛЛЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Клубна діяльність як форма організації дозвільної діяльності; гурткова та студійна форми організації дозвілля; роль науково-просвітницьких закладів в організації дозвілля; інноваційні форми роботи в організації дозвілля.

Тема 6. ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ МЕТОДІВ З РІЗНИМИ ГРУПАМИ НАСЕЛЕННЯ В СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ДОЗВІЛЛЕВІЙ СФЕРІ

Організація дозвільної роботи з дітьми; організація молодіжного дозвілля; особливості сімейного дозвілля; організація відпочинку людей похилого віку; робота з людьми із обмеженими фізичними та психологічними можливостями.

РОЗДІЛ II

ПЛАНІ СЕМІНАРСЬКИХ І ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ № 1

Теоретичні засади організації дозвілля.

1. Питання для поглибленого опрацювання та обговорення:

- 1.1. Розкрити поняття «дозвілля».
- 1.2. Особливості й характерні риси сучасного дозвілля.
- 1.3. Охарактеризувати концепції дозвілля.
- 1.4. Проаналізувати пріоритетні ознаки дозвілля.
- 1.5. Класифікація дозвілля.

2. Питання для самоконтролю та роздумів:

- 2.1. Дати визначення поняття «дозвілля»;
- 2.2. Яке значення дозвілля?
- 2.3. Які найпоширеніші види дозвілля?

3. Завдання для домашнього письмового опрацювання:

- 3.1. Виписати зі словників, підручників і посібників визначення терміну «дозвілля».
- 3.2. Підготувати виступ «Найкращі зразки організації дозвілля, які я зустрічала у своєму житті».

4. Тематика рефератів і наукових повідомлень:

4. 1. Соціальна суть і психологічне призначення відпочинку.
- 4.2. Роль дозвілля у житті молодих людей.
- 4.3. Тенденції одомашнення дозвілля.

Література:

1. Бочелюк В.Й., Бочелюк В.В. Дозвіллезнавство. Навчальний посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2006. 208 с.
2. Вишневецький О.І. Сучасне українське виховання. Львів, 1996. 238 с.
3. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 376 с.

4. Даниленко М.В., Даниленко Л.І. Позакласна і позашкільна виховна робота. Педагогічні задачі: Навч. посібник. К., 1991. С.128 – 133.
5. Жарков А.Д. Организация культурно–просветительной работы. М., 1989. 184 с.
6. Киселева Т.Г., Красильников Ю.Д. Основы социально–культурной деятельности. М., 1995. 178 с.
7. Красильников Ю.Д. Методика социально–культурного проектирования: Учебн. пособие. М., 1992. 142 с.
8. Новаторов Б.Е. Организаторы досуга. М., 1987. 120 с.
9. Позакласне і позашкільне виховання // Стельмахович М.Г. Теорія і практика українського національного виховання. Івано–Франківськ, 1996. С.127 – 152.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ № 2

Особливості діяльності соціального педагога-аніматора

1. Питання для поглибленого опрацювання та обговорення:

- 1.1. Вимоги до соціального педагога як до організатора культурно-дозвілєвої діяльності.
- 1.2. Функції соціального педагога у сфері дозвілля.
- 1.3. Підготовка майбутніх соціальних педагогів до організації дозвілля учнівської молоді в Україні.
- 1.4. Система підготовки та підвищення кваліфікації фахівців дозвілєвої сфери в зарубіжних країнах.

2. Питання для самоконтролю та роздумів:

- 2.1. Як називається соціальний працівник у сфері дозвілля?
- 2.2. Перелічіть функції соціального педагога-аніматора.
- 2.3. Як здійснюється підготовка соціальних педагогів-аніматорів за рубежем?

3. Завдання для домашнього письмового опрацювання:

- 3.1. Законспектувати закон України «Про позашкільну освіту».

3.2. Розробити анотації до 5 публікацій з проблеми оновлення дозвілля в Україні.

4. Тематика рефератів і наукових повідомлень:

4. 1. Зміст діяльності соціального працівника як організатора дозвілля.

4.2. Стан підготовки сучасного вчителя до організації культурно–дозвіллевої діяльності учнів.

Література:

1. Бочелюк В.Й., Бочелюк В.В. Дозвіллезнавство. Навчальний посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2006. 208 с.

2. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 376 с.

3. Жарков А.Д. Организация культурно–просветительной работы. М., 1989. 184 с.

4. Киселева Т.Г., Красильников Ю.Д. Основы социально–культурной деятельности. М., 1995. 178 с.

5. Красильников Ю.Д. Методика социально–культурного проектирования: Учебн. пособие. М., 1992. 142 с.

6. Новаторов Б.Е. Организаторы досуга. М., 1987 . 120 с.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ № 3

Дозвілля як соціально-культурна система

1. Питання для поглибленого опрацювання та обговорення:

1.1. Розкрити зміст понять «принципи дозвілля», «методи дозвілля», «аксіологія дозвілля» та їх роль у дозвіллевій сфері.

1.2. Охарактеризувати найважливіший принцип дозвілля – принцип інтересу.

1.3. Розкрити суть принципу єдності рекреації та пізнання.

1.4. Аналіз принципу спільності діяльності.

1.5. Характеристика методів групових форм реалізації дозвілля.

1.6. Аналіз методів масових форм дозвілля.

1.7. Охарактеризувати один із чинників сфери дозвілля – чинник віку.

1.8. Соціальний стан – другий чинник, що визначає ціннісні орієнтації в сфері дозвілля.

1.9. Національні традиції – наступний чинник аксіології дозвілля.

2. Питання для самоконтролю та роздумів:

2.1. Що ви вкладаєте у зміст поняття «дозвілля»?

2.2. Назвати основні принципи дозвілля.

2.3. Що таке рекреація?

2.4. Що таке «аксіологія»?

2.5. Назвати основні чинники потреб у сфері дозвілля.

3. Завдання для домашнього письмового опрацювання:

3.1. Законспектувати Концепцію позашкільної освіти та виховання.

4. Тематика рефератів і наукових повідомлень:

4.1. Вплив дозвіллевої діяльності на виховання особистості.

4.2. Різноманітність форм проведення дозвіллевої діяльності.

4.3. Дозвілля як сфера соціалізації.

Література:

1. Бочелюк В.Й., Бочелюк В.В. Дозвіллезнавство. Навчальний посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2006. 208 с.

2. Вишневецький О.І. Теоретичні основи сучасної української педагогіки. Дрогобич: Коло, 2003. 528 с.

3. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 376 с.

3. Жарков А.Д. Организация культурно–просветительной работы. М., 1989. 184 с.

4. Киселева Т.Г., Красильников Ю.Д. Основы социально–культурной деятельности. М., 1995. 178 с.

5. Красильников Ю.Д. Методика социально–культурного проектирования: Учебн. пособие. М., 1992. 142 с.

6. Новаторов Б.Е. Организаторы досуга. М., 1987. 120 с.

7. Соціальна педагогіка / За ред. проф. А.Й.Капської. К., 2003. 255 с.

8. Фіцула М. М. Педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. К.: Видавничий центр “Академія”, 2000. 544 с.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ № 4

Технологія проведення масової освітньої роботи

1. Питання для поглибленого опрацювання та обговорення:

- 1.1. Значення освітньої роботи у сфері дозвілля.
- 1.2. Аналіз однієї із форм дозвільної діяльності – популярної лекції.
- 1.3. Місце зустрічі в організації дозвільної діяльності.
- 1.4. Процес проведення виставки – однієї із форм освітньої роботи.
- 1.5. Методика організації усного журналу.
- 1.6. Диспут – ефективна форма масової освітньої роботи.

2. Питання для самоконтролю та роздумів:

- 2.1. Що таке масова освітня робота?
- 2.2. Яку роль виконує лектор під час виголошення популярної лекції?
- 2.3. Від чого залежить вибір наочних засобів для виголошення популярної лекції?
- 2.4. З якою метою організовується така форма дозвілля як зустріч?
- 2.5. Перелічити різновиди виставок.
- 2.6. Який зміст ми вкладаємо у поняття «диспут»?

3. Завдання для домашнього письмового опрацювання:

- 3.1. Підготувати і продемонструвати усний журнал на тему: «Організація змістовного дозвілля дітей шкільного віку».

4. Тематика рефератів і наукових повідомлень:

- 4.1. Вплив засобів масової інформації на діяльність людей у вільний час.
- 4.2. Види дозвільної діяльності людей похилого віку.

Література:

1. Безпалько О.В., Капська А.Й., Куєвда В.Т., Щербакова К.В. Молодь і дозвілля. Київ, 1994. 125 с.

2. Вишневецький О.І. Теоретичні основи сучасної української педагогіки. Дрогобич: Коло, 2003. 528 с.
3. Воловик А., Воловик В. Педагогіка дозвілля. Харків, 1999. 329 с.
4. Гапон Ю.А. Структура заходу як форми виховної дії. Рідна школа. 1991. № 8. С.54 – 58.
5. Гончаренко С.Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 376 с.
6. Трухін І.О., Шпак О.Т. Основи шкільного виховання: Навчальний посібник. Київ: «Центр навчальної літератури», 2004. 368 с.
7. Фіцула М. М. Педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. К.: Видавничий центр “Академія”, 2000. 544 с.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ № 5

Діяльність соціально-педагогічних інститутів дозвіллевої сфери

1. Питання для поглибленого опрацювання та обговорення:

- 1.1. Специфіка діяльності дозвіллевих центрів.
- 1.2. Робота парку як дозвіллевого центру.
- 1.3. Клубна діяльність як форма організації дозвіллевої діяльності.
- 1.4. Дозвілля в туристичних комплексах та готелях.
- 1.5. Роль науково-просвітницьких закладів в організації дозвілля.
- 1.6. Гурткова та студійна форми організації дозвілля.
- 1.7. Інноваційні форми роботи в організації дозвілля

2. Питання для самоконтролю та роздумів:

- 2.1. У чому полягає суть діяльності дозвіллевих комплексів?
- 2.2. Які напрямки дозвіллевої діяльності є пріоритетними у парках?
- 2.3. Які функції виконує клуб як дозвіллевий заклад?
- 2.4. Якими вміннями та навичками повинен володіти аніматор туристичного дозвілля?

2.5. В чому полягає потенціал музеїв як дозвілєвих закладів?

2.6. Якою є мотивація до створення аматорських об'єднань?

3. Завдання для письмового домашнього опрацювання:

3.1. Розробити анкету для підлітків з метою виявлення їхніх нахилів.

3.2. Описати позитивні і негативні сторони комп'ютерного дозвілля.

4. Тематика рефератів і наукових повідомлень:

4.1 Зміст виховної роботи за місцем проживання.

4.2. Центри дозвілля: зміст і форми діяльності.

Література:

1. Вишневецький О.І. Теоретичні основи сучасної української педагогіки. Дрогобич: Коло, 2003. 528 с.

2. Воловик А., Воловик В. Педагогіка дозвілля. Харків, 1999. 329 с.

3. Гончаренко С.Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 376 с.

4. Трухін І.О., Шпак О.Т. Основи шкільного виховання: Навчальний посібник. Київ: "Центр навчальної літератури", 2004. 368 с.

5. Фіцула М. М. Педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. К.: Видавничий центр "Академія", 2000. 544 с.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 6.

Технологія проведення соціально–психологічного театру

1.Завдання для практичної роботи:

1. Опрацюйте історію виникнення соціально–психологічного театру.

2. Проаналізуйте методику організації соціально–психологічного театру.

3. Підберіть історії для форум–театру.

4. Розробіть сценарій соціально–психологічного театру та продемонструвати.

Література:

1. Жеребньова Л.В. Соціально–психологічний театр / авт.–упоряд.: Любов Жеребньова, Тетяна Артеменко. К. : Шкільний світ, 2011. 120 с.
2. Основы педагогического мастерства / И.А.Зюзюн, И.Ф.Кривонос, Н.Н.Тарасевич и др.; под ред. И.А.Зюзюна. М. : Просвещение, 1989.
3. Сергиенко И.М. Роли, которые мы выбираем: в помощь руководителю психологического театра. Черкасы :Эскейп, 2003.
4. Сергієнко І.М. Методика соціально–психологічних театрів. Черкаси : Ескарп, 2002.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 7

Майстерня казкотерапії для педагогів і батьків

1.Завдання для практичної роботи:

1. Визначте принципи та функції казкотерапії.
2. Сформулюйте правила проведення казкотерапії.
3. Упорядкуйте схему аналізу казок.
4. Розробіть творчі завдання для дітей із казкотерапії.
5. Складіть анкету для батьків «Казка в моєму житті».
6. З'ясуйте вплив казки на особливості розвитку дитини.

Література:

1. Зинкевич–Евстигнеева Т.Д. Основы сказкотерапии. СПб.: Речь, 2008.
2. Зинкевич–Евстигнеева Т.Д. Игры в сказкотерапии. СПб.: Речь, 2008.
3. Казкотерапія в роботі з дошкільниками / Упор. Шик Л.А., Гаркуша Г.В., Рудик О.А. Х.: Вид. група “Основа”, 2011. 240 с.
4. Киселева М.В. Арт–терапия в работе с детьми. СПб.: Речь, 2008.
5. Практика сказкотерапии / Под ред. Н.А. Сакович. СПб.: Речь, 2007.
6. Тренинг по сказкотерапии / Под ред. Т.Д. Зинкевич–Евстигнеевой. СПб.: Речь, 2007.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 8

Технологія проведення вуличної ігротеки.

1. Завдання для практичної роботи:

1. Охарактеризуйте гру як форму дозвіллевої діяльності та її освітній і виховний вплив.
2. Охарактеризуйте основні форми вуличної соціальної роботи: ігротеки, дискотеки, вуличний театр, консультування, пункт соціальної підтримки, надання інформації.
3. Встановіть обов'язки соціального педагога для організації ігрової діяльності в умовах вулиці.
4. Розробіть технологію проведення вуличної ігротеки.
5. Проаналізуйте типологія ігор, рекомендованих для використання на вуличних ігротеках (спортивні, настільні, рухливі, ігри-атракціони, музичні, танцювальні, рольові, інтелектуальні ігри).
6. Підберіть ігри для проведення вуличної ігротеки.
7. Розкрийте методику проведення рольових і сюжетно-рольових ігор.
8. Означте методику проведення вікторин та інтелектуальних ігор.
9. Розробіть сценарій рольової гри для студентів, у якій обговорюватимуться проблеми організації дозвілля.
10. Підготуйте та проведіть вікторину.

Література:

1. Зайцевська Т.Ю. Вулична робота з дітьми вулиці. Соціальна робота: теорія, досвід, перспективи: Матеріали доповідей та повідомлень Міжнародної науково-практичної конференції/ За ред. І.В.Козубовської, І.І.Міговича. Ужгород, 1999. Ч.1. С.262–267.
2. Ліга соціальних працівників м. Києва. Особливості використання ігрових технік в соціальній вуличній роботі. 2001. 47 с.
3. Игры – обучение, тренинг, досуг: в 4-х кн. / Под ред. В.В. Петрусинского. М.: Новая шк., 1994. 368 с.

4. Молодь і дозвілля / теорія, методика і практика роботи з підлітками та молоддю за місцем проживання // О.В.Безпалько, А.Й.Капська, В.Т.Куєвда, К.В.Щербакова. Редкол.: А.Й.Капська /голова/ та ін. Вип.1. К.: А.Л.Д., 1994. 125 с.

5. Небезжанская Е.А. Это волшебное слово «игра». Сборник. К.: Молодь, 1978. 150 с.

6. Нікітін Б.П. Сходинки творчості або розвиваючі ігри. К. : Рад. школа, 1991. 144 с.

7. Представництво дитячого фонду ООН (UNICEF) в Україні. Звіт про проведення тренінг-курсу «Застосування ігрових технологій у вуличній соціальній роботі» за програмою «Ігротеки на вулиці» (20–30.07.2000 р.)

1. Технології соціально–педагогічної роботи: Навчальний посібник / За заг. ред. проф. Капської А.Й. К.: 2000. 372 с.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 9

Розробка соціального проекту та його презентація

1. Завдання для практичної роботи:

1. Розробіть проект, орієнтований на організацію дозвілля різновікових категорій населення.

ОСНОВНІ ПАРАМЕТРИ ДЛЯ РОЗРОБКИ СОЦІАЛЬНОГО ПРОЕКТУ

ПОСТАНОВКА РОБОТИ / ВИЗНАЧЕННЯ ПОТРЕБИ. Опишіть ситуацію, вкажіть цільові групи, які знаходяться в цій ситуації, що може допомогти вирішенню цієї ситуації. Обґрунтуйте доцільність ваших пропозицій, які ви ініціюєте в межах проекту для покращення організації дозвілля різновікових груп населення. Опишіть цільову групу у вашому проекті.

МЕТА ПРОЕКТУ – прогнозовані зміни, яких бажано досягнути в процесі реалізації проекту.

ЗАВДАННЯ ПРОЕКТУ – це конкретні етапи роботи, певні кроки, які приведуть до отримання прогнозованого результату.

ПЛАН ДІЙ ТА ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ. Цей пункт повинен давати відповідь на запитання «Які етапи доцільно виокремити в процесі реалізації проекту?», «Які форми, методи, прийоми роботи будуть використані для надання соціальних послуг та вирішення намічених завдань?».

РЕСУРСНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЕКТУ. Цей пункт повинен давати відповідь на запитання «Які види фінансових та не фінансових ресурсів планується використати?», «З якими партнерами будуть реалізовуватися намічені завдання?», «Яка роль різновікових категорій населення в реалізації проекту?»

2. Ознайомтесь з розробленим Вашим однокурсником проектом (за вибором) і визначте його характерні особливості. Класифікуйте проект за:

- характером запланованих змін;
- сферою діяльності;
- особливостями фінансування;
- масштабами;
- термінами реалізації.

Проаналізуйте вибраний Вами проект.

Література:

1. Безпалько О.В. Соціальна робота в громаді: Навч. посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2005. 176 с.
2. Науковий супровід, моніторинг та оцінка ефективності соціальних проектів / О.О.Яременко, О.М.Балакірева та ін. К.: ДЦССМ, 2002. 132 с.
3. Робота з людьми з особливими потребами. Методичні рекомендації / Уклад. О.Д.Ворошук. Івано-Франківськ, 2007. 83 с.
4. Технології соціально-педагогічної діяльності: методичні рекомендації / Автор-упорядник Сабат Н. В. Івано-Франківськ: Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ Прикарпатського національного університету ім. В.Стефаника, 2006. 120 с.

Методи навчання

Для викладання курсу «Соціальна робота у сфері дозвілля» передбачені такі методи навчання:

- 1) лекційні заняття;
- 2) семінарські заняття;
- 3) самостійна робота;
- 4) індивідуальні завдання (для студентів, які з важливих причин не можуть відвідувати лекційні та практичні заняття).

Методи контролю

Оцінку знань, умінь та практичних навичок студента з навчальної дисципліни «Соціальна робота у сфері дозвілля» здійснюють за 100-бальною шкалою.

Оцінювання знань студентів відбувається на основі результатів:

- поточного контролю знань;
- підсумкового контролю знань (екзамен).

Поточний контроль знань студентів проводять за двома складовими:

- контроль систематичності та активності роботи студента протягом семестру;
- контроль за виконанням модульного завдання.

При контролі систематичності та активності роботи студента оцінці підлягають:

- відвідування лекційних і семінарських занять;
- активність на семінарських заняттях;
- рівень засвоєння знань програмного матеріалу.

Розподіл балів, які отримують студенти

Поточне тестування та самостійна робота				Сума
Змістовий модуль №1	Змістовий модуль № 2	Самостійна робота	залік	
Поточний контроль	Контрольні роботи	Самостійна робота	50 балів	100
25 балів	20 балів	5 балів		

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
80-89	B	добре	
70-79	C		
60-69	D	задовільно	

50-59	E		
26-49	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-25	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

Методичне забезпечення курсу

- опорні конспекти лекцій;
- навчальні посібники;
- робоча навчальна програма;
- збірка тестових і контрольних завдань для оцінювання навчальних досягнень студентів;
- засоби підсумкового контролю.

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК-ДОВІДНИК

Агресивність дітей (від лат. *aggressio* – напад) – емоційний стан і риса характеру дитини. Характеризується імпульсивною активністю поведінки, афективними переживаннями – гніву, злості, намаганням заподіяти іншому травму (фізично чи морально) А. д. є наслідком поганого ставлення до них (брак чуйності й поваги, надмірна строгість, зловживання покараннями).

Адаптація – здатність системи до цілеспрямованої поведінки з пристосування в складних середовищах, а також безпосередньо процес такого пристосування.

- пристосування організму, індивідуума, колективу до змін умов середовища чи до своїх внутрішніх змін, що приводить до підвищення ефективності їх існування і функціонування;

- властивість людини, що характеризує її стійкість до умов середовища, виражає рівень пристосувань до нього. З іншого боку, А. виступає як процес пристосування людини до умов, що змінюються. Тут важливо бачити також взаємний характер А. людини і того середовища, з яким вона вступає в регулятивні адаптаційні зв'язки в праці та житті.

Адаптація соціальна – пристосування індивіда чи групи людей до умов та вимог соціального середовища; узгодження самооцінок і домагань суб'єкта з його можливостями і з реальністю соціального середовища. В процесі А.с. людина засвоює моральні норми і цінності найближчого оточення, традиції і звичаї трудового колективу, неформальних груп.

Азарт – психічний стан людини, що характеризується високим рівнем емоційного збудження, прагненням до задоволення певної потреби. В одних випадках у людини виявляється А. як захопленість, піднесеність, завзяття, в інших – негативний спалах емоцій, гарячковість.

Аксіологія (від грец. *αξια*—цінність) — наука про цінності, учення про природу духовних, моральних, естетичних та інших цінностей, їх зв'язку між собою, із соціальними, культурними чинниками та особистістю людини.

Актив – найбільш діяльна, енергійна й активна частина соціальної групи, колективу.

Активність – це виявлене учнями ставлення до навчально-пізнавальної діяльності, яке характеризується прагненням досягнути поставленої мети в межах заданого часу.

Активність особистості – здатність людини до свідомої трудової і соціальної діяльності, міра цілеспрямованого, планомірного перетворення нею навколишнього середовища й самої себе на основі засвоєння нею багатств матеріальної і духовної культури. А. о. проявляється у творчості, вольових

актах, спілкуванні. Інтегральна характеристика А. о. – активна життєва позиція людини, яка виявляється в її принциповості, послідовному відстоюванні всіх поглядів, ініціативності, діловитості, психологічній настроєності на діяльність.

Акуратність – риса людини, що проявляється в точності, ретельності, охайності, своєчасному виконанні умов тієї чи іншої діяльності.

Альтернатива – означає необхідність вибору між двома або кількома можливостями, що виключають одна одну. Метод альтернативи використовується у соціальній психології в масових обстеженнях, результати яких опрацьовуються на основі використання математично-статистичних методів.

Альтруїзм (франц. altruisme) – етичний принцип, що полягає в безкорисливому прагненні до діяльності на благо інших, у готовності іншої людини зректися власних інтересів; протилежний **егоїзмові**. А. як риса особистості формується з наймолодшого віку під впливом відповідного віку, коли дітей навчають розуміти потреби інших людей, допомагати їм захищати слабших, одночасно позбавлятися власних егоїстичних нахилів.

Аналіз (розчленування на частини) – це мислене відокремлення властивостей предмета і дослідження їх як певних елементів цілого.

- вичленення ознак, властивостей, відношень понять, знаходження спільних і відмінних їх властивостей.

Анкета – впорядкований по змісту і формі набір запитань і висловлювань, втілений у вигляді опитувального листка.

Анкетування (франц. enquete, букв. - розслідування) – один із засобів письмового (іноді й усного) опитування значної кількості учнів за певною схемою – анкетною або опитувальним листом. Мета А. – зібрати масовий (найчастіше орієнтовний) матеріал, який після статистичної обробки використовують для розв'язання певних педагогічних, психологічних та інших завдань. Сучасна педагогіка розглядає А. як допоміжний засіб, оскільки одні статистичні дані опитування не можуть бути підставою для встановлення складних педагогічних закономірностей.

Апатія (грец.- нечутливість) – стан повної байдужості, в'ялості; пасивне ставлення до навколишніх явищ і подій; часто поєднується з адинамією (забрудненням в руховій діяльності) дістає лише задатки здібностей, які може розвинути виховання. За А. виховання має забезпечувати поєднання фізичного, морального й розумового розвитку людини. У сфері розумового виховання відстоював широку освіченість, яка не сумісна зі спеціалізацією в якомусь одному виді діяльності, що за А. недостойно вільно народжених. А. вимагав враховувати вікові особливості дітей у навчанні.

Аспекти профорієнтаційної роботи: *соціально-економічний аспект* передбачає процес засвоєння учнями певної системи знань, норм навичок і умінь, що дозволяють їм здійснювати соціально-професійну діяльність, що відображається на покращенні якісного складу робочої сили і підвищенні задоволеності молоді працею; *психолого-педагогічний аспект* передбачає виявлення і формування інтересів, нахилів і здібностей учнів, а також допомогу їм у виборі професії, яка в найбільш повній мірі відповідає індивідуально-психологічним особливостям особистості; *медико-біологічний аспект* передбачає реалізацію вимог до здоров'я і окремих фізіологічних особливостей людини, необхідних для виконання певної професійної діяльності.

Бакалавр – це освітньо-кваліфікаційний рівень фахівця, який на основі повної загальної середньої освіти здобув поглиблену, загальнокультурну підготовку, фундаментальні та професійно-орієнтовані уміння та знання щодо узагальненого об'єкта праці і здатний вирішувати типові професійні завдання, передбачені для відповідних посад, у певній галузі народного господарства.

Батьківські збори – одна з форм зв'язку школи з батьками і пропаганди серед них педагогічних знань. Проводяться класні й загальношкільні Б. з. На них батьків знайомлять з планами навчально-виховної роботи школи, класних керівників; батьки одержують інформацію про стан успішності й дисципліни дітей, обговорюють проблеми допомоги школі в організації дозвілля дітей, їх трудового виховання тощо.

Бесіда – 1) один із прийомів вивчення психіки особистості. Б. є також ефективним засобом спілкування людей, виявлення думки окремих осіб і всієї групи, формування суспільно необхідних поглядів тощо; 2) метод одержання кадрової інформації на основі вербальної (словесної) комунікації. Широко використовується в різних сферах роботи з персоналом, головним чином для вивчення працівників (при прийомі на роботу, зачисленні в резерв, перед черговою атестацією, як міра впливу до порушників дисципліни тощо); 3) діалоговий метод навчання, при якому вчитель шляхом вміло підібраних запитань спонукає учнів до аналізу навчального матеріалу в певній логічній послідовності і формулювання відповідних висновків та узагальнень.

Бібліотека (від грец. книгосховище) – культурно-освітній і науково-інформаційний заклад, який збирає і зберігає друковані й рукописні матеріали, організовує громадське користування літературою й провадить довідково-бібліографічну роботу.

Вандалізм – асоціальна діяльність, не аргументоване, безглузде знищення матеріальних і культурних цінностей.

Взаємодія – процеси впливу об'єктів (або суб'єктів) один на одного, їхню взаємну зумовленість і взаємозаміну, взаємний зв'язок соціальних явищ як на рівні суспільства в цілому, так і на рівні функціонування його окремих груп та індивідів.

Взаємоповага ґрунтується на визнанні цінності людини, її життя, гуманних стосунків між людьми, глибокого осмислення і дотримання гуманістичних норм і вимог. Основними ознаками взаємоповаги є визнання цінності особистості іншою, уважне ставлення до її переконань і прагнень; готовність проявити розуміння і підтримку у складних життєвих ситуаціях, прийти на допомогу один одному.

Вибір професії – свідоме формування людиною власних професійних планів з метою оптимальної реалізації своїх фізичних і духовних сил у певній галузі професійної діяльності. Вибір професії буде правильним і свідомим, коли він зроблений з урахуванням людиною своїх індивідуально-психологічних особливостей, інтересів, здібностей і потреб ринку праці в кадрах.

Вирішення проблем – виявлення і формулювання проблем, аналіз відповідної інформації, пошук альтернатив і планування заходів щодо вирішення проблем. передачі від покоління до покоління соціального досвіду і принципів соціального формування людини; у вузькому розумінні: цілеспрямована діяльність щодо формування в дітей певних якостей особистості, поглядів, переконань;

- процес свідомого, цілеспрямованого і систематичного формування особистості, що здійснюється в рамках і під впливом соціальних інститутів (сім'ї, виховних і навчальних закладів, громадських організацій, засобів масової комунікації, трудових колективів та ін.) з метою її підготовки до виконання соціальних функцій і ролей, до життєдіяльності в різних сферах соціальної практики (професійно-трудова, громадянсько-політична, сімейно-побутова та ін.);

- процес цілеспрямованого формування особистості. *Головна мета* виховання в умовах розбудови Української держави – освоєння молодим поколінням соціального досвіду, духовних надбань українського народу, високої культури міжнаціональних відносин, формування особистісних рис громадянина Української держави незалежно від національної приналежності. *В широкому розумінні В.* представляє процес формування (становлення) особистості під впливом всієї сукупності впливів, факторів, обставин, умов: організаційних і стихійних, соціально спрямованих і асоціальних, *В* такому розумінні *В.* охоплює і виховну роботу навчально-виховних закладів, дитячих і молодіжних організацій, сім'ї, громадськості; вплив всього способу життя суспільства (його ідеологічних, економічних, політичних, міжнаціональних, екологічних відносин); вплив літератури і засобів масової інформації: преси, радіо, телебачення. *В широкому розумінні В.* включає також освіту і навчання. *У вузькому розумінні В.* означає цілеспрямований спеціально організований

процес формування особистості: її світогляду, морального обличчя, естетичних смаків, фізичного розвитку та ін. Він здійснюється сім'єю, навчально-виховним закладом, громадськими організаціями. У вузькому розумінні В. знаходиться у тісній взаємодії з навчанням, в процесі якого не лише засвоюються знання, а й формуються погляди, переконання, моральні якості, риси характеру та ін., проте не включає в себе ні навчання, ні освіту;

- процес впливу вихователя на учня з метою формування в нього совісті, честі, людяності, правдивості та інших рис характеру, які визначатимуть особистість школяра як майбутнього свідомого громадянина незалежної України.

Виховання – процес цілеспрямованого, систематичного формування особистості, зумовлений законами суспільного розвитку, дією багатьох об'єктивних і суб'єктивних факторів. У широкому розумінні виховання – це вся сума впливів на психіку людини, спрямованих на підготовку її до активної участі у виробничому, громадському й культурному житті суспільства. Сюди входить як спеціально організований вплив виховних закладів, так і соціально-економічні умови, що діють певною мірою стихійно. У вузькому розумінні слова В. є планомірним впливом батьків і школи на вихованця. Метою виховання є сприяння розвитку у вихованця виявленого обдарування чи стримання якихось задатків відповідно до мети („ідеал виховання”). Засобом виховання є насамперед приклад, який вихователь подає вихованцеві, потім – наказ (вимога й заборона), переконання, привчання й навчання. В. поширюється на тіло, душу й дух і ставить завданням утворення із задатків і здібностей, що розвиваються, гармонійного цілого, а також набуття підростаючим вихованцем сприятливих для нього самого і для суспільства душевно-духовних установок стосовно до інших людей, сім'ї, народу, держави тощо. В. з боку батьків і школи припиняється з втратою ними авторитету у вихованця.

Виховання й розвиток. Індивідуальний розвиток людини – ряд послідовних кількісних і якісних змін, яких зазнає її організм від моменту зародження й до кінця життя, становлення людини як соціальної істоти. Виховання починається з народження людини й відіграє важливу, хоча й різну роль у всіх формах і на всіх етапах розвитку особистості. Між В. й р. існує тісний взаємозв'язок. Не лише розвиток особистості залежить від виховання, а й виховання від розвитку. Правильне розуміння взаємозв'язку В. й р., спростовуючи фаталістичні концепції психічного розвитку особистості, має важливе значення для наукового обґрунтування методів педагогічного керівництва всебічним розвитком особистості.

Вихователь - у широкому розумінні слова – особа або організація, яка здійснює виховання; у вузькому значенні – посадова особа, яка займається вихованням дітей і молоді в навчально-виховних закладах. Історично посада В. з'явилася ще в античних державах. В українській загальноосвітній школі

функції В. (у вузькому значенні) виконує класний керівник і вихователь групи продовженого дня.

Виховна функція сім'ї – це здійснення соціалізації дитини і виховання дітей аж до досягнення ними соціальної зрілості.

Відповідальність – необхідність давати звіт у своїх діях, вчинках і т.п. і відповідати за їхні можливі наслідки, за результати роботи;
- якість особистості, що характеризується прагненням і вмінням оцінювати свою поведінку з точки зору користі або школи для суспільства, порівнювати свої вчинки з панівними у суспільстві вимогами, нормами, законами, керуватися інтересами соціального прогресу.

Відпочинок — проведення часу, метою якого є відновлення нормального стану організму.

Відчуття – найпростіший психічний процес, що полягає у відображенні окремих властивостей предметів і явищ матеріального світу, а також внутрішніх станів організму при безпосередньому впливі матеріальних подразників на аналізатори (органи чуттів). Розрізняють відчуття зорові, слухові, нюхові, смакові, тактильні, кінестатичні (відчуття руху і розміщення окремих частин тіла в просторі), органічні (почуття голоду, спраги та ін.), статичні. Індивідуальні відмінності у відчуттях визначаються чутливістю органів відчуття людини, особливостями їхньої будови.

Вік (в психології) – конкретна, відносно обмежена в часі ступінь психічного розвитку індивіда і його розвитку як особистості, яка характеризується сукупністю фізіологічних і психологічних змін, не пов'язаних із відмінністю індивідуальних особливостей.

Вікова психологія – галузь психологічної науки, яка вивчає вікову динаміку психіки людини.

Вікторина – пізнавальна гра, метод розумового виховання. В. Спрямована на розвиток пізнавальних інтересів і творчої видумки учнів, на вияв знань учнів у тій чи іншій галузі; у ній органічно поєднуються вплив на інтелектуальні сили та емоційні почуття і переживання учнів, що забезпечує краще засвоєння змісту. В. Широко використовується в роботі з учнями різних вікових груп.

Вміння – свідома, самостійна дія, спрямована на теоретичне чи практичне застосування знань. В. – це знання в дії. Навчальні вміння:

Загальнонавчальні – відносяться до всіх навчальних предметів. *Спеціальні* – характерні для конкретного предмета. Вміння вчитися включають в себе:

1. *Навчально-організаційні вміння* – вміння формулювати мету і визначати завдання діяльності; вміння раціонально планувати діяльність; вміння

створювати сприятливі умови для власної діяльності: режим, гігієна, порядок на робочому місці, загартування та ін. 2. *Навчально-інформаційні* – вміння здійснювати бібліографічний пошук; вміння працювати з технічними джерелами інформації; вміння здійснювати спостереження. 3. *Навчально-інтелектуальні* – вміння мотивувати свою діяльність; вміння уважно сприймати інформацію; вміння логічно осмислювати навчальний матеріал, виділяючи в ньому головне; вміння раціонально запам'ятовувати; вміння розв'язувати проблемні пізнавальні задачі; вміння самостійно виконувати вправи; вміння здійснювати самоконтроль;
- це система набутих навичок та основі виконання дій, які виконуються незалежно від свідомості особистості.

Воля – свідомо регуляція індивідом своєї діяльності і поведінки, що забезпечує подолання труднощів при досягненні мети; створенні індивідом додаткові побудження до зовнішніх чи внутрішніх дій, які мають недостатню мотивацію; – свідомо організація і саморегуляція людиною своєї діяльності і поведінки, що спрямовані на подолання внутрішніх і зовнішніх перешкод у досягненні поставленої мети. В. проявляється у вольовому зусиллі, в тому, щоб направити свою активність у визначеному напрямку, чи загальмувати цю активність, коли цього вимагають обставини, мета.

Вразливість – якість особистості, що характеризується підвищенням частки образного, емоційного, некритичного у відображенні дійсності.

Врівноваженість – уміння володіти проявом своїх почуттів, рівність в поведінці.

Всебічний розвиток особистості – розвиток різних сторін особистості, які забезпечують її готовність до розумової і фізичної праці як носія високих моральних і розумових якостей, естетичних і культурних цінностей, з різнобічними духовними і моральними потребами, з досконалим фізичним розвитком. В.р.о. – не універсалізм, не розвиток всіх властивостей людини до однакового рівня, а певна цілісність при якій кожна посідає в особистості те чи інше місце у зв'язку з її роллю в життєдіяльності. Причому, якась властивість особистості посідає центральне місце і відіграє роль стрижня, навколо якого органічно об'єднуються інші властивості.

Втома – тимчасове зниження працездатності під впливом тривалої дії навантаження;
– функціональний стан, природна захисна реакція організму, що виникає внаслідок виконання певної роботи довготривалого навантаження, і призводить до тимчасового зниження працездатності. В. зникає після відпочинку, відновлення фізичних і духовних сил.

Вчинок – дія людини, що призводить до істотної зміни ситуативних відношень і спричиняється певним мотивом. Від простої дії В. відрізняється емоційним напруженням, вольовою зосередженістю, інтелектуальною проникливістю, внаслідок чого виступає значним соціальним актом. У В. найповніше виявляється психологія особистості, її характер, спрямованість, потреби.

Гармонійний розвиток особистості – цілісність особистості, яка характеризується рівновагою, рівномірним розвитком її інтелектуальної, емоційної, вольової та фізичної сфер.

Генезис (грец. *γένεσις* від грец. *γέννω* — породжую, створюю, лат. *genesis*) — походження, виникнення; процес утворення.

Гра – один з видів діяльності людини; один із способів фізичного, розумового і морального виховання дітей. *Гра рольова* (сюжетно-рольова) – метод формування свідомості і досвіду дитини шляхом моделювання (відтворення) певних суспільних відносин. *Зміст* Г. Рольової реалізується дитиною у взятій на себе ролі, згідно з певними правилами поведінки, що регулюють її виконання. *Всяка* Г. Рольова – це школа довільної поведінки і діяльності, властивої поведінці і діяльності дорослих.

Громадянське виховання - формування громадянськості як інтегративної якості особистості, що дає можливість людині відчувати себе морально, соціально, політично та юридично дієздатною та захищеною. **Група** – будь-яке об'єднання людей незалежно від того, якого характеру зв'язки виявляються між її членами.

Групова дискусія – колективне обговорення якого-небудь питання. Широко використовується як метод вироблення і прийняття управлінських рішень, є найбільш поширеним методом активного навчання. Може бути використана у двох формах: у формі методу аналізу конкретних ситуацій і у формі колективного самоаналізу, під час якого учасники обговорюють події, що відбулися в групі під час навчання.

Гуманізація – впровадження у взаємодію людей принципів гуманізму, формування і розвиток у стосунках між людьми гуманістичних почуттів.

Гуманізм – світогляд, в центрі якого як найвища цінність і мірило всього перебуває людина. Почуття любові до людей і окремої особи, глибока повага до людської гідності, позитивне сприйняття індивідуальних особливостей іншої людини, визнання її прав і свобод, бажання співчувати і допомагати іншому, намагання роботи добро і піклуватися про благо людей є основними засадами гуманізму.

Гуртки учнівські – самодіяльні об'єднання учнів, які займаються поглибленим вивченням питань науки, літератури, мистецтва; фізкультурою, одна з форм позакласної й позашкільної роботи.

Девіантна поведінка – поведінка з відхиленням від прийнятих в суспільстві правових або моральних норм. Основні види Д.п. – злочинність і аморальна поведінка, що кримінально не карається.

Деградація особистості – поступова втрата особистістю позитивних якостей, що настає внаслідок деяких психічних розладів. Виражається у постійному зниженні активності і працездатності особистості, у звуженні кола її інтересів, підвищеній стомлюваності, дратливості, розладах пам'яті, уваги.

Делікатність – тонке розуміння внутрішнього світу і психіки людей. Д. є свідченням високої внутрішньої культури людини і професійно важливою якістю працівників служби зайнятості, соціальних служб тощо.

Демократизація - впровадження демократичних засад, розвиток спільностей людей на демократичній основі.

Депресія – стан душевного розладу людини, відчуття пригніченості, песимізму, занепаду духовних сил. Виникає внаслідок психічних і загальних захворювань, або як реакція на важкі життєві ситуації (наприклад, втрата роботи).

Дидактична гра – метод стимулювання інтересу до навчання, в основі якого лежить створення у навчальному процесі ігрової ситуації;

- форма гри з правилами, в яку включається виконання певних операцій, дій, необхідних для виконання ігрової задачі. Різноманітні дидактичні, інтелектуальні (анаграми, загадки, кросворди, ребуси), ігри-подорожі, вікторини, рухливі ігри сприяють точному сприйманню окремих якостей речей, предметів, розвитку спостережливості, формуванню вмінь аналізу, порівняння, узагальнення та інших операцій мислення, вдосконаленню спортивних вмінь і навичок.

Дисгармонія особистості – особистісне відхилення, що супроводжує кризові ситуації, які виникають на різних етапах життєвого шляху з достатньо вираженою визначеністю (відхилення розвитку від гармонійного, оптимального, що виявляється у дедалі ширших поведінкових збоченнях, комунікативних проблемах, невротичних симптомах). Дисгармонійна особистість, неадекватно відображаючи власні статево-вікові, індивідуально-психологічні, комунікативні та інші властивості, сприймає й доволішню дійсність крізь фільтри внутрішньоособистісних викривлень, що породжує нові невідповідності і вдруге ускладнює подальшу гармонізацію.

Дискомфорт – брак комфорту, необхідних умов для життєдіяльності людини, незручності, неприйнятність ситуацій. Соціально-психологічний Д. стосується насамперед міжособистісного спілкування;

– порушення необхідних умов для життєдіяльності людини, незручність, несприйняття ситуацій.

Дискомфортний стан – стан, який характеризується несприятливими суб'єктивними відчуттями людини, що викликаються впливом протягом визначеного часу факторів внутрішнього і зовнішнього середовища. Д.с. пов'язаний зі станом здоров'я, зміною емоційних характеристик (тривалі негативні емоції, тривожність).

Дискусія (від лат. discussion – розгляд) – 1) Широке публічне обговорення якогось спірного питання. 2) В переносному значенні – спір, суперечка окремих осіб, співбесідників.

Диспут – (від лат. disputo – міркую, сперечаюсь) – спір на наукову, літературну чи іншу тему, що відбувається перед аудиторією. Д. в школі – одна з форм роботи зі старшокласниками, дійовий засіб морального виховання й розвитку логічного мислення учнів.

Дистанція соціальна – умовна відстань між представниками різних соціальних груп, людьми, що мають різний соціальний статус. Д.с. може змінюватися в процесі спілкування людей. Оптимальний рівень Д.с. дотримується при демократичному стилі керівництва.

Дитячий театр – позашкільна виховна установа, яка здійснює виховання дітей засобами театрального мистецтва. Розрізняють професійні драматичні театри, професійні лялькові, народні любительські, дитячі самодіяльні. Крім того, спеціальні спектаклі для дітей ставлять драматичні, музичні, естрадні та інші театри.

Дитячі та юнацькі організації: „Курінь”, „Пласт”, „Сокіл”. Напрямок СПОУ „Краю мій лелечий” займається: проведенням свят, моральним вихованням, екологічним вихованням.

Диспут – це спеціально організоване подання, в ході якого відбувається демонстративне зіткнення думок з будь-якого питання (проблеми). Взагалі диспут трактується в словниках - вид діалогічного мовлення, публічний спір на злободенну наукову або розмовно-побутову тему. З приводу даної проблеми учасники диспуту висловлюють різні думки і судження.

Дисциплінованість – вольове зусилля особистості, що проявляється в діях та поведінці людини у відповідності з законами, нормами і правилами.

Діагностика – психологічне обстеження дітей і підлітків, їхніх груп та колективів, моніторинг змісту і умов індивідуального розвитку дітей та учнівської молоді, визначення причин, що ускладнюють їх розвиток та навчання;

- кількісна оцінка і якісний аналіз педагогічних процесів, явищ і т.п. з допомогою спеціально розроблених наукових методів.

Діагностика соціально-психологічна – теорія і практика виявлення соціально-психологічних характеристик груп людей; використовується для оцінки розвитку конкретних колективів, виявлення структури міжособистісних відносин, для оцінки ефективності соціальних, економічних, виховних впливів. Результати Д.с.-п. використовуються при профвідборі для деяких професій, що ставлять підвищені вимоги до якості спільної діяльності людей, при вдосконаленні виховного процесу, при складанні планів соціального розвитку і т.п.

Діагностичний мінімум – основна діагностична схема пропонованої моделі діяльності. Являє собою сукупність діагностичних прийомів виявлення особливостей і рівня розвитку психолого-педагогічного статусу школярів; схема пристосована до проведення масового психологічного обстеження.

Ділова гра моделює процес педагогічної діяльності вчителя і дозволяє оцінити професійний рівень, що проявляється на всіх ділянках такої діяльності, а також діагностувати труднощі, що виникають на різних етапах професійної діяльності;

- метод пошуку управлінських рішень в умовах проблемної ситуації. Д.г. використовується як метод активного навчання працівників управління з метою вироблення в них навичок приймати рішення в нестандартних ситуаціях, а також як засіб тестування певних здібностей в працівників окремих категорій;

– метод імітації ситуацій, моделюючих професійну чи іншу діяльність шляхом гри, в якій беруть участь різні суб'єкти, наділені різною інформацією, різними функціями і діють за заданими правилами.

Ділова етика – (етика підприємства) сукупність певних принципів, правил та норм господарської поведінки підприємців (бізнесменів). Більшість значних компаній у країнах з ринковою економікою розробляють та приймають кодекси ділової етики (честі).

Ділові якості – здатність знаходити найкращий підхід до розв'язання виникаючих ситуацій і найкоротший шлях досягнення мети, самостійно мислити та оперативно приймати обґрунтовані рішення, послідовно й ініціативно забезпечувати їх виконання.

Діяльнісно-особистісна концепція виховання – стверджує, що дієвим виховання є лише тоді, коли дитина включається в різноманітні види діяльності і оволодіває суспільним досвідом завдяки ефективному стимулюванню педагогом її активності в цій діяльності.

Діяльнісно-особистісна концепція виховання – стверджує, що дієвим виховання є лише тоді, коли дитина включається в різноманітні види діяльності і оволодіває суспільним досвідом завдяки ефективному стимулюванню педагогом її активності в цій діяльності.

Діяльність – специфічна форма свідомого, цілеспрямованого активного ставлення до оточуючої дійсності для її доцільної зміни і перетворення. *Структура* людської діяльності складається з потреб, мотивів, цілей, задач, дій, операцій. Аналіз конкретної діяльності можливий лише за умови визначення потреб, мотивів такої діяльності і умов досягнення мети;

- активність людини, спрямована на досягнення свідомо поставлених цілей, пов'язаних із задоволенням її потреб та інтересів, на виконання вимог до неї зі сторони суспільства. Виділяють такі компоненти Д.: постановка мети, планування роботи, виконання роботи, перевірка результатів, підведення підсумків, оцінка роботи;

– специфічно людська, регульована свідомістю як вищою інстанцією, внутрішня і зовнішня активність, що спричиняється потребою. Д. направлена на пізнання, творче відтворення і перебудову зовнішнього світу.

Діяльнісно-особистісна концепція виховання стверджує, що дієвим виховання є лише тоді, коли дитина включається в різноманітні види діяльності і оволодіває суспільним досвідом завдяки ефективному стимулюванню педагогом активності в цій діяльності.

Доброзичливість – позитивне, емоційне ставлення людини до інших людей, груп або соціальних явищ, яке виявляється у внутрішній прихильності, привітності, схильності до спілкування, прояві уваги, готовності до співробітництва, надання допомоги.

Доброта – чуйне, дружнє ставлення до іншої особи; ґрунтується на доброзичливості, привітності у взаєминах. Суть доброти визначається як прагнення людини до досконалості через вчинки, які спрямовані на благо людини та її право бути щасливою. Визначальними *ознаками* доброти є чуйність, лагідність, делікатність, довірливість, милосердя і благодійність.

Доброчесність – постійна спрямованість волі на те, що з погляду моралі є добро, в свою чергу вона сама є моральним благом і етичною цінністю.

Доведення – логічне розмірковування.

Довільна увага – увага, що виникає внаслідок поставленої мети, свідомо спрямовується і регулюється особистістю. Д.у. потребує зусиль і тривала її веде до втоми.

Дозвіллезнавство – це галузь науки, яка вивчає життєдіяльність, відносини й організацію людей у сфері вільного часу.

Дозвілля – це відпочинок та відновлення сил у вільний від трудової (навчальної) діяльності час.

Дозвілля дітей – це вільний від обов'язкової діяльності час, ігри, заняття улюбленим спортом в секціях, захоплення мистецтвом...

Допитливість – риса характеру особистості, що проявляється у прагненні до широти та глибини знань про навколишній світ і саму себе.

Доручення – метод, який дозволяє вчителю перевірити якості характеру особистості учня, його ставлення до виконання безплатної і оплачуваної роботи.

Дотепність – здатність людини винятково точно й естетично красиво відображати в своїх судженнях відношення до предметів об'єктивного світу (дотепний жарт, порівняння тощо). Д. є конкретним проявом гнучкої думки, нетрадиційності мислення і спирається на природні задатки гумору, життєвий досвід.

Егоїзм – риса поведінки людини, що полягає в надмірній зосередженості на своєму "Я", замкненості у вузькому світі своїх індивідуальних інтересів, прагнення досягти своїх цілей за рахунок інших людей.

Ейфорія – психологічний стан піднесеного настрою людини, не виправданий реальністю, об'єктивними причинами; стан некритичного вдоволення (безпричинна радість, безтурботність).

Екологічне виховання дітей та молоді передбачає формування екологічної культури особистості, усвідомлення себе частиною природи, відчуття відповідальності за неї як за національне багатство, основу життя на землі, залучення вихованців до активної екологічної діяльності, нетерпиме ставлення до тих, хто завдає шкоди природі;

- це систематична педагогічна діяльність, спрямована на розвиток в учнів екологічної культури. Завдання екологічного виховання: нагромадження екологічних знань; виховання любові до природи, бажання берегти і примножувати її; формування вмінь і навичок діяльності в природі.

Економічне виховання – це вироблення в учнів чіткої уяви про наукові закономірності розвитку економіки, особливості ринкових відносин, цілеспрямоване. Систематичне формування у підлітків економічних знань, високої організованості та творчої ініціативи, підготовка їх до продуктивної праці, вмілого, бережливого ставлення до природи, вироблення звички практично використовувати економічні знання у реальному житті;

- це організована педагогічна діяльність, спрямована на формування економічної свідомості учнів. Економічна свідомість забезпечує розуміння економічного життя суспільства, перетворення кожного працівника в активного творчого учасника виробничого процесу. Завдання Е.в.: ознайомлення учнів із законами ринкової економіки, перебудовою структури виробництва, підвищенням його ефективності, вдосконаленням виробничих відносин, системою управління і методами управління; формування здатності до економічного мислення, творчого пошуку підвищення продуктивності праці, вміння швидко оволодівати новими формами і методами праці; виховання почуття і рис господаря, що працює з віддачею, бережливо ставиться до результатів праці; виховання здорових матеріальних потреб, уміння розпоряджатися зарплатою.

Екскурсія – пізнавальний вид діяльності, що позитивно впливає на активнеє сприйняття людиною нових знань; колективні подорожі, походи до визначних місць, музеїв, промислових підприємств, сільськогосподарських виробництв, на історичні об'єкти з науковою, загальноосвітньою, культурно-освітньою метою.

Екскурсія навчальна – форма організації навчання поза межами школи, спрямована на вивчення учнями певних явищ, процесів, предметів шляхом їх “живого споглядання” і безпосереднього сприймання. *Види* Е.н. : *за змістом*: загальноосвітні, краєзнавчі; *за часом*: короткотермінові, тривалі; *за місцем* у навчальному процесі: вступні, супровідні, заключні. Е.н. – форма навчальної роботи, яка дозволяє організовувати спостереження і вивчення різних предметів та явищ і їх природних, звичних умовах (природа, історичні місця та ін.), або в музеях, на виставках тощо.

Експеримент – метод наукового пізнання, що полягає в цілеспрямованому вивченні будь-якого явища дійсності в контрольованих і керованих умовах.

Експресія – виразність, сила прояву почуттів, переживань. Експресивна реакція є зовнішнім проявом емоцій і почуттів людини (міміці, пантоміміці, голосі, жестах). Надмірна чи недостатня Е., її неадекватність конкретній ситуації може служити однією з причин конфліктів у взаєминах між людьми.

Екстраверсія – характеристика особистості, яка проявляється в спрямованості відчуттів, переживань, інтересів до зовнішнього світу. Типовий екстраверт більше схильний до спілкування з людьми, комунікабельний, має багато друзів, не любить самотності. Прагне до яскравих вражень, діє під враженням

моменту, імпульсивний, дотепний в розмові, любить зміни, безтурботливий, оптимістичний. Екстраверт віддає перевагу діяльності, схильний до агресивності, буває нестриманим.

Екстремальна ситуація – це несподівана, незапланована, нештатна обстановка, що різко порушує і ускладнює виконання професійних завдань і несе загрозу життю чи успішному виконанню діяльності.

Екстремальні умови – умови, що вимагають від працівника напруги фізіологічних і психічних функцій, що різко виходять за межі норми. Екстремальний режим в загальному розумінні – це режим праці в умовах, що різко виходять за межі звичайних. Відхилення від звичайних умов діяльності вимагають підвищеного вольового зусилля, інакше кажучи, викликають напругу.

Емоції – це психічні стани людини, в яких реалізується безпосереднє ситуативне переживання (задоволення, радості, страху) особистістю значимості діючих на неї явищ і ситуацій. В Е. проявляється позитивне ставлення особистості до певних об'єктів, сфер діяльності, до самого себе, інших людей.

Емоційна депривація (дефіцит емоцій) – довгочасна відсутність ласки, турботи, людської теплоти, розуміння.

Емоційна збудливість – властивість особистості або тимчасовий психічний стан, що проявляються в легкій появі чітко виражених у відповідь на емоціогенні чинники. Е.з. пов'язана з якимись активними вольовими актами.

Емоційна напруженість – стан людини, що викликається конфліктними умовами, підвищеною ймовірністю виникнення аварійних ситуацій, несподіваним або довготривалим напруженням інших видів і визначає тимчасове пониження стійкості психічних процесів та професійної працездатності.

Емоційно-вольова стійкість – здатність психіки людини зберігати високу функціональну активність і працездатність в умовах впливу стресорів, фрустраторів як в результаті адаптації до них, так і в результаті високого рівня розвитку емоційно-вольової саморегуляції.

Емоційно-вольова сфера – система психічно стійких властивостей людини, які характеризують зміст, якість і динаміку емоцій, почуттів і волю людини.

Емпатія – розуміння відношень, почуттів, психічних станів іншої особи у формі співпереживання. Емпатичні здібності зростають разом з віком та досвідом за умов схожості поведінкових та емоційних реакцій учасників спілкування;

– якість особистості, її здатність емоційно відкликатися на переживання, почуття і психічні стани інших людей. Е. передбачає суб'єктивне сприйняття іншої людини, уміння поставити себе на її місце, проникнення в її внутрішній світ, розуміння її переживань, думок, почуттів. Е. зближує людей в спілкуванні, доводить його до довірчого, інтимного рівня.

Ентузіазм (від грец. – захоплююся божеством) – психічний стан великого піднесення, душевного пориву.

Ерудиція (від лат. erudition – освіченість, вченість) – глибокі знання в певній галузі науки чи в багатьох галузях, широка обізнаність, начитаність. Е. є свідченням високого інтелектуального розвитку людини, розвиненості її духовних сил, пам'яті. Набувається Е. шляхом наполегливої і копіткої праці, систематичного навчання, наукового пошуку, власних роздумів над проблемою.

Життєва позиція особистості – це багатомірний конструкт, функціонально-динамічна якість особистості, котра інтегрує в динаміці всю особистісну структуру й забезпечує особі певний рівень включеності в життєдіяльність соціального середовища та її самовизначення в якості суб'єкта свого життєвого шляху та способу життя;

- соціальна чи соціально-технічна індивідуальність особистості, стала схильність індивідів до певної поведінки в багатоманітних конкретних соціальних умовах

Життєве кредо – стисло визначений смисл життя особистості, коротко сформульований принцип її життя.

Життєве самовизначення – специфічна форма суб'єктно-об'єктної взаємодії, в якій особистість виступає справжнім суб'єктом життєвого процесу, тобто свідомо включається у хід подій, опосередковуючи його творчим ставленням до життя і беручи на себе відповідальність за свої вчинки і дії як їх автор.

Життєвий вибір – ухвалення і практична реалізація рішення щодо важливих проблем власного життя.

Життєві плани – система попередніх наміток людини на майбутнє, які існують у вигляді прийнятих рішень та психологічних установок і в подальшому підлягають здійсненню.

Життєві цілі та плани – визначають спрямованість життєвого шляху, “магістральну лінію” життя, на якій особистість вважає за необхідне сконцентрувати свою енергію та зусилля.

Життєдіяльність особистості – це організація процесу життя на основі соціальних форм і способів діяльності, спілкування, поведінки, що склалася історично; це відтворення особою свого життя включенням його у соціальні процеси. Дане поняття охоплює у часі весь план життя особистості: її становлення, розвиток, зміни;

- це організація процесу життя на основі соціальних форм і способів діяльності, спілкування, поведінки, що склалася історично; це відтворення особою свого життя включенням його у соціальні процеси.

Жорстокість – морально-психологічна риса особистості, що є протилежною душевності, доброті, людяності. Жорстока людина надто сувора, безжалісна, безсердечна, не співчуває іншим, а, навпаки, свідомо принижує їхню гідність, завдає болю і навіть може вбити.

Завдання – предмет вирішення, те, що треба зробити для досягнення цілей. *Повсякденні завдання* – пов'язані з оперативною діяльністю (рутина). *Проблемні завдання* – пов'язані переважно з розвитком школи і вимагають спеціально підготовлених дій для прийняття управлінського рішення.

Задатки здібностей – деякі генетично детерміновані анатомо-фізіологічні особливості індивіда, що обумовлені структурою мозку, нервової системи. Основою задатків загальних і специфічних здібностей виступають: а) типологічні властивості нервової системи; б) співвідношення першої і другої сигнальної систем; в) індивідуальні особливості побудови аналізаторів, окремих ділянок головного мозку. Задатки самі собою не визначають здібностей, бо їх формування залежить від умов життя і діяльності людини.

Задоволеність – емоційний стан, що настає при насиченні якихось людських потреб. Залежить від характеру потреб, їх глибини. Але З. залежить також і від реальних можливостей реалізувати ці потреби на практиці.

Задоволення – емоція, що супроводжує досягнення людиною мети.

Заздрість – психічне переживання особистості, що виникає при активізації потреб, мотивації досягнення, коли чийсь реальні чи уявні переваги сприймаються як загроза цінності “Я” і супроводжуються негативними емоціями.

Закон – необхідні, істотні, стійкі, повторювані відношення між явищами об'єктивної дійсності.

Закономірності виховання – стійкі і суттєві зв'язки між елементами виховного процесу, що забезпечують його ефективність. *Загальні закономірності виховання:* 1) виховання особистості відбувається лише в процесі включення в різносторонню діяльність у позиції її учасника та організатора; 2) дієве виховання – таке виховання, що стимулює власну

(внутрішню) активність особистості в організованій діяльності; 3) процес виховання будується на принципах гуманізму і демократизму, що забезпечують поєднання поваги гідності особистості вихованця з високою вимогливістю до нього; 4) процес виховання особистості спрямовується на забезпечення їй радості успіху від діяльності та досягнутого результату; 5) процес виховання виявляє і опирається на позитивні якості дитини; 6) ефективність виховання залежить від врахування вікових та індивідуальних особливостей учнів; 7) виховання особистості найбільш ефективно в колективі і через колектив; 8) процес виховання залежить від єдності і погодженості педагогічних зусиль учителів, школи, сім'ї і громадськості. Успіх виховання вимагає реалізації всієї сукупності педагогічних закономірностей.

Заохочення – метод виховання, який забезпечує стимулювання суспільно корисної діяльності і поведінки вихованців шляхом внесення змін в окремі права і обов'язки, а також моральної оцінки їх діяльності і поведінки; - це схвалення позитивних дій і вчинків з метою спонукання вихованців до їх повторення.

Запам'ятовування - показник ступеня навченості учнів, при якому учень ідентифікує, опираючись на пам'ять, і відтворює відомі йому "базові" уявлення й знаки, оперування якими дозволить йому пізнати новий для нього предмет чи символ.

Заперечення – форма психологічного захисту – недостатнє усвідомлення певних випадків, переживань та почуттів, які б завдали людині болю при їх визнанні. Людина поводиться так, ніби нічого не сталося, не змінюючи поведінки, не помічаючи незвичайних обставин.

Заповзятість – сукупність ділових і моральних рис особистості, що характеризують її здатність знаходити оптимальні нестандартні рішення, доводити їх до кінця, допускаючи при цьому обґрунтований ризик. Якості заповзятливості особистості виражають її уміння подолати складні ситуації шляхом нових, інноваційних способів активізації своєї діяльності, господарської ощадливості в рамках законності, моральних і соціальних цінностей, поєднання своїх інтересів, колективу і суспільства в цілому.

Засоби виховання – доцільно організовані методичні шляхи розв'язання виховних завдань. Це можуть бути предмети, що використовуються у вихованні (наочні посібники, книги, радіо, телебачення) і види діяльності (засоби мистецтва, живе слово вчителя, ігри, громадська робота, фізкультурно-спортивна робота, самодіяльність).

Звичай – це загальновизнана норма поведінки, неофіційно узаконена владою масової звички, традицій і громадської думки.

Згуртованість – ступінь міцності соціально-психологічних зв'язків у групі. Згуртованість свідчить, що група є певне ціле у межах даної організації або соціальної спільноти.

Здібності – такі психологічні особливості людини. Від яких залежить успішність отримання знань, умінь, навичок, але які самі до наявності цих знань, умінь і навичок не зводяться. З. проявляються лише в діяльності, яка не може здійснюватися без наявності цих здібностей. З. виявляються не в знаннях, уміннях і навичках, як таких, а в динаміці їх отримання (наскільки швидко, глибоко, легко і міцно здійснюється процес оволодіння знаннями та вміннями, суттєво важливими для даної діяльності);

– сукупність індивідуально-психологічних особливостей людини, які є умовою успішного виконання певної діяльності. Виділяють загальні З., які проявляються у всіх видах діяльності (загальні розумові здібності, пам'ять, увага тощо), і спеціальні, що відповідають вузькому колу вимог конкретної діяльності (музичний слух – для музиканта, технічне мислення – для інженера тощо).

Здоровий глузд – сукупність загальноприйнятих, часто неусвідомлених способів пояснення та оцінки стадій, явищ розвитку оточуючого світу.

Зібраність – здатність підтримувати свою психіку в стані готовності до вирішення будь-яких завдань.

Ідеал (франц. *ideal*, від грец.- ідея, первообраз) – уявлення про найвищу досконалість, яка як взірець, норма й найвища мета, визначає певний спосіб і характер дії людини. Ідеал вірно чи ілюзорно відображає корінні суспільні інтереси. Залежно від сфер людської життєдіяльності формуються суспільні, політичні, етичні, естетичні, гносеологічні та інші І., які є виразом активно-творчого ставлення людини до дійсності й відіграють роль кінцевих цільових орієнтирів. Формування І. у дітей необхідно розглядати як виключно важливий аспект загального розвитку особистості дитини, її морального виховання.

Ідеалізація – процес конструювання понять про об'єкт, що не існує в дійсності, але має прообрази в реальній дійсності.

Ідея (від грец. – вигляд, образ, начало) – форма духовно-пізнавального відображення певних закономірних зв'язків та відношень зовнішнього світу, спрямована на його перетворення. За своєю логічною будовою І. є форма мислення, різновид поняття, зміст якого своєрідно поєднує в собі як об'єктивне знання про наявну дійсність, так і суб'єктивну мету, спрямовану на її перетворення.

Ієрархія – система послідовно підпорядкованих елементів управління, розміщених в порядку від нижчого до вищого; “службова драбина”, ряд посад, звання і т.п. в порядку підпорядкування.

Ілюстрація - зображення, яке реалізує науковий педагогічний принцип підручника специфічними засобами наочності.

Імідж – публічно зафіксований або підтримуваний вигляд, образ громадської особи, обличчя професії, діяльності, організації, способу життя.

Імпульсивність – риса характеру людини, що проявляється в її схильності до швидкоплинних, непродуманих дій під впливом першого спонукання.

Імпульсивність (від лат. *impulsus* – удар, поштовх) – риса вдачі, характеру людини, що виявляється в нестриманості, схильності діяти під впливом першої спонуки, потягу. І. може бути результатом невміння керувати собою, безвілля, відсутності самовладання, а також вікових і типологічних особливостей людини при деяких захворюваннях нервової системи (неврастенія).

Індивід – окремо взята людина зі всіма властивими їй рисами та якостями (біологічними, фізіологічними, соціальними, психологічними), що відрізняють її від інших людей.

Індивідуальний підхід – одна з головних форм оптимального використання людського фактору на виробництві. І.п. відіграє важливу роль в управлінні кадрами при розв’язанні наступних питань? А) підбір і розподіл кадрів; б) підготовка кадрів і адаптація нових працівників; в) визначення оптимального режиму праці і відпочинку; г) розподіл функцій між членами колективу; д) визначення форм і методів заохочення працівників.

Індивідуальність – сукупність індивідуально-психологічних неповторних властивостей, що відрізняють одного індивіда від усіх інших.

Індиферентність – психологічний стан людини, що характеризується байдужим, нейтральним ставленням до когось або до чогось, відсутністю інтересу і потягу до чого-небудь, бездіяльністю.

Інертність – властивість людини, що проявляється в пасивності, млявості, повільності.

Ініціативність (від франц. *initiative*, від лат. *initium* – початок) – морально-психологічна риса особистості, яка характеризується здатністю і схильністю до активних і самостійних дій. У педагогіці – один з елементів розумового й морального виховання. За допомогою системи дидактичних засобів підвищуються І. і активність школярів у навчанні й розвивається їхнє мислення.

Ініціативні групи – утворюються на час підготовки та проведення найзначніших методичних заходів (педагогічної ради, науково-педагогічної конференції, педагогічних читань тощо). У період підготовки педагогічної ради або здійснення інших організаційних або підсумкових заходів ініціативна група педагогів вивчає стан актуальних проблем навчально-виховної та методичної роботи, відвідує уроки й позакласні заходи, проводить бесіди з учителями, а також анкетування, узагальнює думки та побажання щодо удосконалення певної ділянки роботи. Під час педагогічної ради або інших організаційно-методичних заходів організовує дискусію, полеміку.

Інноватика – наука про оновлення освіти, теорії інноваційних процесів, учення про створення, сприйняття, оцінку, засвоєння і застосування педагогічних інновацій в їх органічній єдності.

Інновації – це зміни всередині системи. У педагогічній інтерпретації І. Означають нововведення в педагогічній системі, що поліпшують розвиток (перебіг) і результати навчально-виховного процесу.

- актуально значущі й системні утворення, які виникають на основі різноманітних ініціатив і нововведень, що стають перспективними для еволюції освіти і позитивно впливають на її розвиток;

– створення, розповсюдження і застосування нововведення, що задовольняє потреби людини і суспільства, викликає, разом з тим, соціальні та інші зміни. Суть І. становить діяльність з пошуку і отримання нових результатів, способів їх створення, усунення, рутинних, неефективних умов праці, управлінських структур тощо.

Інноваційна діяльність – діяльність з розробки, пошуку, засвоєння і використання новинок, здійснення нововведень.

Інстинкт – сукупність природжених складних реакцій (актів поведінки), що зумовлюють доцільність поведінки організму в навколишньому середовищі. Фізіологічною основою І. є ланцюг безумовних рефлексів, вироблених в процесі життя багатьох поколінь.

Інструкція – нормативний акт, виданий органами державного управління, а також документи локального характеру (наприклад, посадові інструкції);

- керівництво, за допомогою якого учень самостійно може вивчати будову і дію якого-небудь об'єкта.

Інтелект – в широкому розумінні – сукупність всіх пізнавальних функцій індивіда: від відчуття і сприйняття до мислення і уяви; в більш вузькому – здібності мислення. І. – це основна форма пізнання людиною дійсності. До функцій І. відносять: 1) здатність до навчання; 2) оперування символами; 3) здатність до активного оволодіння закономірностями навколишньої дійсності.

Індивідуальні відмінності проявляються в своєрідності інтелектуальних можливостей людини, зокрема, в переважанні теоретичного чи практичного мислення, в рівні розвитку здібностей розв'язувати задачі, наведені в вербальній (словесній) чи невербальній (наприклад, графічній) формі. На основі цього розрізняють І. вербальний і невербальний;

- відносно стійка структура розумових здібностей індивіда;

- відносно самостійна динамічна структура пізнавальних здібностей особистості, яка забезпечує їй гнучку адаптацію в мінливому середовищі та спрямоване перетворення його згідно з метою людини. Умовою розвитку і прояву І. є діяльність.

Інтелектуальне виховання – навчання різноманітності культур, виховання поваги та почуття гідності у представників всіх культур, не зважаючи на расове чи етнічне походження, сприймання взаємозв'язку та взаємовпливу загальнолюдського і національного компонентів культури в широкому значення.

Інтереси – сконцентрованість діяльності людини на тому предметі, який здатний задовольнити ту чи інше її потребу;

- вибіркова спрямованість людини на певний об'єкт чи діяльність, викликана позитивним, зацікавленим ставленням, емоційною привабливістю.

Інтуїція – специфічна здатність особистості осягати істину безпосереднього логічного обґрунтування, доказу; своєрідний тип мислення, при якому окремі ланки процесу мислення проходять несвідомо, а гранично ясно усвідомлюється лише підсумок думки істини. І. буває досить для досягнення істини, але, щоб переконати в її істинності інших людей, необхідні докази.

Інформація – продукт праці суб'єкта управління в освітньому процесі;

- продукт праці вчителя і учнів на уроці; в загальному вигляді – продукт інтелектуальної діяльності людини, продукт спілкування людини з природою і суспільством;

- відомості про стан системи і оточуючого середовища, які сприймаються людиною чи спеціальним пристроєм.

Істина – все те, що об'єктивно існує. І. абсолютна і незмінна для всіх, вона не може бути відносною.

Керівництво – такий рівень соціального управління, коли розробляються найбільш загальні і принципові рішення, визначаються перспективні цілі, які необхідно досягнути тією чи іншою системою управління, виробляються засоби для досягнення поставленої мети і визначається послідовність виконання більш конкретних, часткових задач.

Класифікація – система підпорядкованих понять в якій-небудь галузі знання, складена на основі обліку, загальних ознак об'єктів і закономірних зв'язків між ними;

- розподіл понять на взаємопов'язані класи за суттєвими ознаками.

Клімат соціально-психологічний – це сукупність соціально-психологічних умов, які склались в колективі і сприяють або перешкоджають спільній продуктивній діяльності та різносторонньому розвитку особистості в групі (колективі);

– психологічний настрій в групі людей чи колективі.

Клуб – це самодіяльне аматорське творче об'єднання, в якому його члени підвищують свою духовну культуру, формують уміння самостійно висловлювати власні думки, відстоювати свої принципи, інтереси та погляди.

Клуби шкільні – одна з ефективних форм організації дозвілля учнів, яка сприяє їхньому всебічному розвитку. На відміну від гуртків, К. ш. можуть охоплювати різноманітними видами діяльності всіх учнів школи і в більш масовому масштабі виявляти й розвивати їхні нахили й здібності. К. ш. – організація самодіяльна і добровільна, на чолі якої стоїть рада (правління), яка обирається на загальних зборах клубу.

Клубні об'єднання – це організаційно оформлені та стабільно працюючі в навчальному закладі групи, що займаються соціально корисною та культурною діяльністю та існують на базі самоврядування.

Кмітливість – властивість особистості, яка поєднує критичність мислення й готовність пам'яті. К. – це насамперед риса пізнавальної діяльності, здатність швидко і добре розуміти і вирішувати завдання.

Колектив – це організована форма об'єднання людей на основі цілеспрямованої діяльності. *Ознаки К.* – це ті характерні риси, які властиві колективу: наявність суспільно значимої мети; щоденна спільна діяльність, спрямована на її досягнення; наявність органів самоврядування; встановлення певних психологічних стосунків між членами колективу;

– вищий рівень розвитку і функціонування соціальної групи. *Значущими функціями* колективу є: 1) утворення матеріальних і духовних цінностей відповідно до суспільного поділу трудової діяльності; 2) соціалізація членів трудового колективу;

- вища стадія розвитку організованої спільності людей, спрямована на досягнення соціально-значимих цілей і об'єднує своїх членів як самим процесом спільної діяльності, так і її організацією та системою стимулювання. Вирізняють К. трудові, навчальні, дитячі, військові, спортивні, колективи громадських організацій;

- група людей, включених у спільну діяльність і об'єднаних єдиними цілями, підпорядкованими цілям суспільства.

Колізія – зіткнення протилежних сил, поглядів, прагнень чи інтересів.

Компетентність – поінформованість, обізнаність, авторитетність, професійні знання і вміння.

Компетенція – коло повноважень якоїсь певної структури чи посадової особи; коло питань, в яких дана особа досконало володіє знаннями та досвідом для досягнення намічених цілей;

– сукупність повноважень, прав і обов'язків, якими наділена посадова особа. К. залежить від статусу в управлінській взаємодії.

Комплекс неповноцінності – стійка упевненість людини у власній малоцінності як особистості, в своїх реальних і уявних недоліках, нездатності вирішувати життєві проблеми. К.н. гальмує і паралізує дії людини, призводить до невротичних відхилень.

Компроміс – погодження між протилежними, відмінними думками, досягнуте шляхом взаємних поступок.

Комп'ютерна грамотність – наявність початкових знань, що забезпечують уміння користуватися комп'ютерною технікою, включає такі елементи, як знання термінології, основних принципів дій, операцій, можливостей застосування.

Комунікабельність – потреба і здатність особистості до спілкування з іншими людьми, товариськість. Для К. людини характерно легкість, контактність, здатність і уміння не розгубитись в ситуаціях спілкування, прагнення до ініціативи, лідерства в групі.

Комунікативні вміння, як і пізнавальні є загальнолюдськими вміннями. Проте для соціального педагога вони є професійною якістю його особистості.

Комунікативні емоції – емоції, що виникають на основі потреби у спілкуванні. Це бажання спілкуватися, ділитися думками і переживаннями, знайти їм відгук; почуття прихильності, симпатії, поваги до кого-небудь тощо.

Комунікація – духовно-психологічна сторона процесу людського спілкування, що характеризується як сутністю (обмін інформацією, сприймання і розуміння людьми одне одного), так і формами психологічного контакту і впливу (вербальне-невербальне, безпосереднє-опосередковане тощо).

Комунікативна компетентність – здатність особистості установлювати і підтримувати необхідні контакти з іншими людьми. До складу К.к. входить

сукупність знань, умінь і навичок, які забезпечують ефективне протікання комунікативного процесу.

Комунікативність – відкритість особистості для інших, готовність спілкуватися, потреба мати контакти з людьми.

Комунікація – фундаментальна ознака людської культури, яка полягає в інтенсивному взаємному спілкуванні людей на основі обміну різного роду інформацією.

Конкурс (лат. *concursum*) — змагання, яке дає змогу виявити найгідніших із його учасників або найкраще з того, що надіслане на огляд.

Консенсус – загальна згода зі спірних питань, до якої приходять учасники конференцій, переговорів, засідань без формального голосування при відсутності формально заявлених заперечень.

Контроль – перевірка виконання чого-небудь, облік, спостереження за чим-небудь, ким-небудь. Розрізняють К. Поточний, коли перевіряється й оцінюється певний стан роботи, і контроль завершуючий, заключний, коли діяльність оцінюють за кінцевими результатами.

- процес порівняння (співставлення) фактично досягнутих результатів із запланованими;

- це система спостереження і перевірки відповідності процесу функціонування об'єкта управління прийнятим управлінським рішенням, визначення результатів.

Конфлікт – процес різкого загострення суперечностей і боротьби двох чи більше сторін – учасників у вирішенні проблеми, що має особистісну значимість для кожного з його учасників;

- зіткнення протилежних, несумісних одна з одною тенденцій в свідомості однієї людини, в між особистісних відносинах індивіда чи груп людей, пов'язане з гострими негативними емоційними переживаннями;

– крайнє загострення суперечностей; зіткнення осіб, їхніх інтересів, потреб, оцінок рівня прагнень, домагань тощо при способах їх розв'язання на фоні емоційних станів.

Концентрація уваги полягає в більшому чи меншому заглибленні в діяльність, що виконується людиною в даний момент.

– це інтенсивність її зосередження на визначеному об'єкті і відволікання від всього другорядного. Здатність до концентрації уваги тісно пов'язана з силою нервової системи.

Креативні здібності – це такі особистісні якості, що дозволяють людині повному поглянути на відомі предмети, явища, побачити в них нові

закономірності, зв'язки, по-новому уявити бачене, придумати дещо нове, раніше невідоме.

Культура – специфічний спосіб організації і розвитку людської життєдіяльності, представлений у продуктах матеріальної та духовної праці, в системі норм і закладів, у духовних цінностях, сукупностях ставлень людей до природи, між собою і до самих себе;

- творча діяльність людини в усіх сферах буття і свідомості, як минула, уречевлена в тих чи інших культурних цінностях, так і сьогодення, і майбутня, яка базується на засвоєнні культурної спадщини, спрямовується на перетворення багатства людської історії у внутрішнє надбання особи, на всебічний розвиток сутнісних сил людини;

- міра і спосіб реалізації сутнісних сил людини як соціального суб'єкта в її діяльності і в створених у результаті цієї діяльності продуктах матеріального і духовного виробництва.

Культура поведінки – дотримання основних вимог і правил людського співжиття, вміння знаходити правильний тон у спілкуванні з оточуючими. К. п. – важлива сторона морального обличчя людини. Людина з дитинства повинна привчатися вести себе так, щоб з нею було зручно і приємно спілкуватися і в родині, і в діловій обстановці, в тому чи іншому громадському місці. Необхідно виховувати в молоді таку К. п., в якій проявляються й загальна внутрішня культура і моральні вимоги суспільства.

Курс дій – загальні положення і поняття, якими керуються, коли приймають рішення чи які обмежують альтернативи під час прийняття рішень.

Лаконізм – стисле, чітке викладення думок, ідей, задуму.

Лекція (від лат. *lectio* – читання) – 1) усний виклад навчального матеріалу, великого за обсягом, складного за логікою побудови; 2) виклад матеріалу шляхом дослівного читання завчасно написаного тексту, конспекту; монологічний метод навчання, при якому вчитель (викладач) впродовж значного відрізка часу усно викладає значний за обсягом навчальний матеріал, використовуючи прийоми активізації пізнавальної діяльності учнів. Ефективність Л. підвищується завдяки її *конспектуванню*, тобто письмовому запису матеріалу, який сприймається (запису цитат, висновків, законів та інших узагальнень); 3) це розгорнутий і організований в доступну форму системний виклад тієї чи іншої проблеми соціально-політичного, морального, ідейно-естетичного змісту. Логічним центром Л. є якесь теоретичне узагальнення, а конкретні факти служать ілюстрацією.

Лідер – член педагогічного колективу, який завдяки своїм особистим якостям має переважний вплив на весь колектив чи його частину;

- людина, яка завдяки своїм якостям має переважний вплив на членів соціальної групи;
- авторитетний член організованої чи малої групи, особистісний вплив якого дозволяє йому відігравати головну роль в соціальних ситуаціях і процесах. Авторитет і повсякденний вплив Л. мають неформальний характер, складаються стихійно і підтримуються неофіційними засобами групового контролю. В цьому лідерство відрізняється від керівництва, що розуміється як юридично регламентований соціально-організаційний процес.

Лідерство – демонстрація і заохочення високих стандартів поведінки, адаптація стилю управління до ситуації і людей, вміння мотивувати і керувати ними.

Логічне мислення передбачає оволодіння людиною прийомів логічної обробки знань, тобто встановлення узагальнених зв'язків між новими знаннями і раніше одержаними, приведення їх в певну впорядковану систему. Воно характеризується вмінням робити визначення понять, а також оволодівати прийомами порівняння, спростування, доказовості, виведення правил, гіпотез, закономірностей.

Логічність розуму – вміння мислити логічно, здатність до розумних, доказових умовиводів.

Людський фактор – сукупність соціальних (у широкому значенні) якостей особистості (соціальних груп, класів, колективів), їх професійних знань, навичок та вмінь, ідейно-політичних поглядів та переконань, інтересів та потреб, морально-психологічних орієнтацій, інтелектуальних, емоційних, вольових здібностей і задатків, включених в систему суспільних відносин чи потенційно придатних для такого включення;

– оптимальне використання в суспільному виробництві ступеню кращих якостей особистості, її здібностей, соціальних якостей (ініціативності, відповідальності, дисциплінованості тощо) трудової активності.

Людяність – риса особистості, що проявляється у повазі до людей, гуманності, уболіванні за добробут і розвиток інших членів суспільства.

Макросередовище – вся різноманітність соціальних зв'язків, відносин і інституцій, які виходять за межі безпосереднього життєвого досвіду і найближчого оточення людей.

Максималізм – надмірність у поведінці, доведення своїх вимог до крайності, яка характеризує стан конфлікту з загальноприйнятими соціальними нормами.

Маніпулювання – система способів ідеологічного і соціально-психологічного впливів з метою зміни мислення і поведінки людей всупереч їх інтересам. При цьому люди часто не усвідомлюють, що їх світогляд, потреби, інтереси і, в

цілому, спосіб життя багато в чому залежить від тих, хто ними маніпулює. Можливості М. особливо зростають у зв'язку з розвитком засобів масової комунікації.

Мета – суб'єктивний образ бажаного результату очікуваної діяльності або дії. М. має винятково важливе значення для спрямування, організації діяльності, постановки конкретних завдань.

Мета виховання – сукупність властивостей особистості, до виховання яких прагне суспільство. М.в. має об'єктивний характер і виражає ідеал людини в найбільш загальній формі.

Мета громадянського виховання – сформувати свідомого громадянина, патріота, професіонала, тобто людину з притаманними особистісними якостями й рисами характеру, світоглядом і способом мислення, почуттями, вчинками та поведінкою, спрямованими на саморозвиток та розвиток демократичного громадянського суспільства в Україні. Вони мають органічно поєднуватись з потребою й умінням діяти компетентно й технологічно.

Метод (грец. – шлях дослідження чи пізнання) – система прийомів для досягнення поставленої мети; спосіб досягнення будь-якої мети, розв'язок конкретного завдання; сукупність прийомів та операцій теоретичного чи практичного освоєння (пізнання) дійсності; систематизований спосіб досягнення теоретичного чи практичного результату, вирішення проблем на основі певних регулятивних принципів пізнання і діяльності, усвідомлення специфіки досліджуваної предметної сфери і законів функціонування її об'єктів.

- спосіб, шлях (впорядкована дія) з метою одержання певного результату в процесі навчально-виховної роботи.

Методи виховання – сукупність найбільш загальних способів розв'язання виховних завдань і здійснення виховних взаємодій, способів взаємопов'язаної діяльності вихователів і вихованців, спрямованих на досягнення цілей виховання; сукупність специфічних способів і прийомів виховної роботи, які використовуються в процесі формування особистісних якостей учнів для розвитку їхньої свідомості, мотиваційної сфери й потреб, для вироблення навичок і звичок поведінки й діяльності, а також їх корекції і вдосконалення.

Методи стимулювання – це методи, які спеціально спрямовані на формування позитивних мотивів учіння, стимулюють пізнавальну активність, одночасно сприяють збагаченню школярів навчальною інформацією.

Милосердя – жаліслива й діяльна любов, яка виражається в готовності допомогти тим, що потрапили в біду (людям і всьому живому). М. – один із

істотних виразів гуманності. В понятті милосердя поєдналися духовно-емоційний (переживання чужої біди як своєї) і конкретно-практичний (прагнення до реальної допомоги). Без першого аспекту М. перетворюється в філантропію, без другого – обмежується сентиментальністю. Основний метод виховання здатності до М. – особистий приклад батьків, дорослих їхня повсякденна діяльність.

Міжособистісні відносини – переживання суб'єктивного зв'язку між людьми. Розрізняють ділові і особисті, приятельські і товариські, сімейні М.в. Оцінка М.в. виникає на роботі, в процесі навчання, в побуті;
- такі, що переживаються суб'єктивно, взаємозв'язки між людьми; об'єктивно проявляються в характері і способах взаємних впливівспілкування.

Мікросередовище – сфера безпосереднього існування та життєдіяльності людини, включена в середовище її життєвого досвіду, вражень, сприйнять і відношень.

Модель – логічний чи математичний опис компонентів і функцій, що відображають суттєві властивості модельованого об'єкта, процесу чи явища;
- така розумово реалізована система, яка, відбиваючи та відтворюючи об'єкт дослідження, здатна змінити його так, що вивчення її дає нову інформацію про цей об'єкт.

Мозковий штурм – короткотермінове разове об'єднання групи педагогів з метою або оволодіння конкретно методичною ідеєю, прийомом або з метою знайти нове розв'язання складної навчально-методичної проблеми. *Особливостями* М. ш. є максимальна концентрація уваги учасників на обраній проблемі, якомога короткий термін її розв'язування, активна участь усіх педагогів-учасників.

Моніторинг – 1) сукупність систематичних спостережень за певними соціальними об'єктами в просторі й часі їхньої еволюції за наперед визначеними показниками (індикаторами);2) систематичне відстежування, вивчення стану соціальних явищ і процесів, навколишнього середовища, співставлення результатів постійних спостережень для отримання обґрунтованих уявлень про їх дійсне становище, тенденції розвитку. М. проводиться з метою одержання необхідної інформації для прогнозування ситуації, розробки програм та прийняття рішень.

Моніторинг соціальний – науково обґрунтована система періодичного збирання, узагальнення і аналізу соціальної інформації і представлення одержаних даних для прийняття стратегічних і тактичних рішень на державному, регіональному і місцевому рівнях управління. М.с. виступає як важлива складова частина і інформаційна база соціального менеджменту.

Моральне виховання – прищеплення й розвиток моральних почуттів, переконань і потреби поводити себе згідно з моральними нормами, що діють в суспільстві. Опанування духовною культурою людства, нації, найближчого соціального оточення. Наслідування кращих моральних зв'язків своєї родини, українського народу, загальнолюдських моральних цінностей;

- це вихована діяльність школи і сім'ї, що має метою формування стійких моральних якостей, потреб, почуттів, навичок і звичок поведінки на основі засвоєння ідеалів, норм і принципів моралі, участь у практичній діяльності.

Морально-етичні якості – група соціально-психологічних якостей, що характеризують індивідуальні особливості особистості працівника, пов'язані з іншими морально-психологічними якостями. До числа М.-е. я. відносять: загальний рівень культури, чесність і справедливість, обов'язковість, вміння дотримуватись слова та ін.

Мотив – внутрішнє спонукання до діяльності з метою задоволення потреб; спонукальна причина дій і вчинків людини;

– спонукальна причина дій та вчинків людини, зумовлених об'єктивними потребами. Основою М. діяльності і поведінки людини виступають потреби, інтереси, емоції, установки.

Мотивація – сукупність психологічних явищ, в яких відображається наявність в людській психіці певної готовності, що спрямовує до досягнення мети. М. тісно пов'язана з потребами людини і супроводжується переживаннями, позитивними або негативними емоціями;

- процес спонукання себе та інших до діяльності з метою досягнення особистих цілей та цілей організації;

- сукупність внутрішніх і зовнішніх рушійних сил, які побуджують людину до діяльності, визначають границі і форми діяльності і надають цій діяльності цілеспрямованість, орієнтовану на досягнення певних цілей;

– сукупність стійких мотивів, спонукань, що визначають зміст, спрямованість і характер діяльності людини, її поведінку;

- пробудження, яке викликає активність особистості і визначає її направленість.

Мужність – особистісна якість, яка проявляється в здатності діяти рішуче і цілеспрямовано в складній небезпечній ситуації, долати почуття страху та невпевненості, в умінні мобілізувати всі сили на досягнення мети.

Навичка – дія, що характеризується високою мірою засвоєння;

– психічне новоутворення, завдяки якому індивід спроможний виконувати певну дію, раціонально, з належною точністю і швидкістю, без зайвих витрат фізичної і нервово-психічної енергії;

– дія, сформована шляхом повторення, характеризується високим рівнем засвоєння і відсутністю поелементної свідомої регуляції та контролю.

Розрізняють Н. *перцептивні* (автоматизоване відображення властивостей і характеристик добре знайомого предмета), *інтелектуальні* (автоматизований спосіб розв'язку раніше відомих задач) і *рухові* (автоматизований вплив на зовнішній об'єкт за допомогою рухів з метою його перетворення, що неодноразово здійснювалося раніше);

- це певна система вправ, що дозволяє виконувати фізичну або теоретичну працю на основі певних знань.

Навички міжособистісних відносин – розуміння і відповідне реагування на потреби, почуття, здібності та інтереси інших, забезпечення зворотного зв'язку і неупереджена оцінка людей.

Навчально-реабілітаційний центр – це заклад освіти, який забезпечує умови для відновлення здоров'я, соціальної адаптації, професійної орієнтації дітей, що мають органічні та функціональні захворювання внутрішніх органів та систем або вади психофізичного розвитку.

Намір – свідоме прагнення завершити дію у відповідності з наміченою програмою, направленою на досягнення бажаного результату.

Наслідування – свідомо чи несвідомо поведінка людини, направлена на відтворення вчинків та дій інших людей.

Наміри особистості – такі уявлення про майбутнє, в яких втілюються сформульовані людиною цілі, але не визначені засоби їх досягнення.

Наполегливість – волюва риса людини, що полягає у здатності тривало, не знижуючи активності, незважаючи на труднощі та перешкоди, домагатись свідомо поставленої мети.

Направленість особистості – сукупність стійких мотивів, що орієнтують діяльність особистості і відносно незалежних від наявних ситуацій. Н.о. характеризує її інтереси, нахили, переконання, ідеали, в яких відображається світогляд людини.

Напруженість – психічний стан, що викликається складними, екстремальними для даної особистості умовами. Н. може бути ситуативною або обумовленою індивідуальними властивостями, якостями особистості. В психологічному плані Н. проявляється у звуженні поля уваги, інертності, стереотипності мислення. Одним із засобів зняття Н. є релаксація, розслаблення, самонавіювання.

Народна педагогіка – галузь педагогічних знань і досвіду народу, що проявляється у домінуючих серед нього поглядах на мету, завдання, засоби і методи виховання та навчання.

Народний календар – це система історично обумовлених дат, подій, спостережень за навколишньою дійсністю, народних свят, інших урочистостей, які в певній послідовності відзначаються протягом року.

Наслідування – свідомо чи несвідомо поведінка людини, направлена на відтворення вчинків та дій інших людей.

Наставництво – специфічна неформальна педагогічна діяльність, спрямована на формування в молоді активної життєвої позиції, створення умов для повної соціально-психологічної адаптації в трудовому колективі. Основними формами Н. є : індивідуальна (робота наставника з одним підшефним); бригадна (групою молодих працівників керує бригадир-наставник); колективна (колектив працівників навчає і виховує новачків); шефство підприємства над учнями шкіл і ПТУ.

Настрій – психічний стан, що визначається комплексом почуттів, об'єднаних цілісністю і стійкістю їх переживання. Визначальними для настрою є домінуючі модальності почуттів (позитивні або негативні). Негативні настрої, почуття і емоції впливають не лише на здоров'я людини, але й на настрої інших людей, на психологічний клімат і відносини в колективі, на продуктивність і якість праці;

- порівняно тривалий, стійкий психічний стан помірної чи слабкої інтенсивності, що проявляється в якості позитивного чи негативного емоційного фону психічного життя індивіда;

– відносно тривалий емоційний стан (радісний, бадьорий, сумний тощо), який надає певного забарвлення діяльності та поведінки людини.

Нахил – вибіркова спрямованість індивіда на визначену діяльність, що спонукає займатися нею.

Національна ідея – це усвідомлена нацією найбільш актуальна й перспективна мета, на шляху до досягнення якої нація спроможна якнайповніше розкрити й реалізувати свої потенційні можливості, зробити помітний внесок у розвиток людської цивілізації та посісти гідне місце серед інших національних спільнот світу.

Національна система виховання – це історично зумовлена і створена народом система поглядів, переконань, ідеалів, а також традицій, звичаїв, обрядів, практичних дій, спрямованих на виховання підростаючого покоління в дусі культурно-історичної спадщини, духовності нації. Вона охоплює ідейне багатство народознавства, принципи організації навчально-виховної роботи, а також наукову педагогіку, має під собою ґрунт духовності рідного народу, постійну і систематичну діяльність родини, державних, громадських виховних закладів, установ і організацій.

Національне виховання – це історично зумовлена і створена народом сукупність ідеалів, поглядів, переконань, традицій, звичаїв та інших форм соціальної практик, спрямованих на організацію життєдіяльності підрастаючих поколінь, у процесі якої засвоюється духовна і матеріальна культура нації, формується національна свідомість і досягається духовна єдність поколінь;
– формування гармонійно розвиненої, високоосвіченої, соціально активної й національно свідомої людини, наділеної глибокою громадянською відповідальністю, здоровими інтелектуально-творчими й духовними якостями, родинними й патріотичними почуттями, працьовитістю, господарською кмітливістю, підприємливістю й ініціативою.

Національний світогляд – це історично зумовлена система поглядів, переконань, ідеалів, які становлять основу народної духовності і відображені в ідейно-моральній спадщині, культурно-історичних традиціях українського народу. Н.с. найяскравіше відображений у міфології, фольклорі, прикметах, віруваннях, у пам'яті про історичні події і здобутки культури народу, що їх засвоює учень у процесі навчання й виховання.

Несумісність – це нездатність людей в критичній ситуації зрозуміти один одного, асинхронність психомоторних реакцій, відмінність в увазі, мисленні, характері та інших природжених і набутих властивостях особистості, які перешкоджають сумісній діяльності.

Неформальні організації – групи людей, які виникли спонтанно і регулярно вступають у взаємодію для досягнення певної мети. Н.о. дестабілізуючого типу розбалансовують соціальний простір, порушують соціалізацію, знищують рівень національної та індивідуальної безпеки. Творчі Н.о. поліпшують соціальне поле, стимулюють творче зростання особистості. Взаємовідносини між членами Н.о. будуються на основі переважно суб'єктивних оцінок і переваг (як правило, за шкалою симпатія-антипатія).

Новаторство - вияв творчої ініціативи, результатом якої є вихід за межі існуючого погляду на розвиток педагогічних явищ.

Обдарованість - індивідуальний когнітивний, мотиваційний і соціально-особистісний потенціал, що дозволяє отримати високі результати в одній (або більше) сфер діяльності;
- загальні здібності, які обумовлюють широту можливостей людини, рівень і своєрідність її діяльності;
– природно високий рівень розвитку здібностей людини до певного виду діяльності.

Обережність – психологічна риса людини, що виявляється в її вибірковому втручанні в хід подій.

Об'єкт виховання – індивід або група людей, на розум, емоції і волю яких здійснюється цілеспрямований виховний вплив.

Обов'язок – те, що входить в коло обов'язкових дій, вчинків кого-небудь, відповідно до громадянських норм, постанов, рішень якого-небудь громадянського органу чи керівника, або в результаті внутрішнього побудження. О. може трактуватися і як сукупність справ, доручень, покладених на кого-небудь і обов'язкових для виконання;

- усвідомлена система громадських і моральних вимог суспільства особистістю, що диктуються соціальними потребами і конкретними цілями та завданнями певного історичного етапу розвитку.

Обмеження – фактори, які примушують школу чи керівника діяти певним чином, а не так, як хотілось би. О. бувають зовнішніми (ті, що знаходяться поза школою і не підлягають її впливу) і внутрішньошкільними (кількісний та якісний склад вчителів, рівень їх підготовки, підбір учнів тощо).

Образ життя – сукупність способів і форм життєдіяльності, присутня тій чи іншій особистості, групі, суспільству;

- форми людської (індивідуальної і групової) життєдіяльності, типові для історично конкретних соціальних відносин.

Образ “Я” – це відносно стійка, усвідомлена система уявлень індивіда про себе, на основі якої він будує взаємини з іншими. Образ “Я” включає три компоненти: когнітивний (уявлення про свої здібності, зовнішній вигляд, соціальну значимість тощо); емоційно-оцінний (самоповага, самокритичність, себелюбство тощо); поведінковий чи вольовий (прагнення бути зрозумілим, завоювати повагу, підвищити свій статус, приховати свої недоліки тощо).

Образне мислення – вид мислення, пов'язаний з оперуванням образами, який об'єднує в собі чуттєві та логічні компоненти. О.м. нерідко буває пов'язане з інтуїцією, з уявою.

Оздоровча діяльність позашкільної освіти та виховання забезпечує необхідні умови для повноцінного оздоровлення, змістовного відпочинку і дозвілля дітей, учнівської та студентської молоді, розвитку їх творчих здібностей, занять фізичною культурою і спортом, туризмом, природоохоронною і краєзнавчою роботою.

Оптимальність – основний принцип НОП в структурі і змісті педагогічного менеджменту, умова необхідності і достатності кількості вимог (вказівок), які висуваються суб'єктом менеджменту до виконавців.

Організаторські здібності – здібності до організаторської діяльності. В структуру О.з. входять комунікативні здібності, практичний розум, здатність активізувати інших, критичність, ініціативність, тактовність, вимогливість до себе та інших, самовладання, наполегливість;

– вміння виділяти і чітко формулювати як перспективні, так і найбільш важливі в кожній конкретній ситуації задачі, своєчасно приймати аргументовані рішення і забезпечувати їх виконання, узгоджувати свої задумки з умовами дійсності, організовувати, координувати, направляти і контролювати діяльність. О.з. передбачають наявність у людини певної спрямованості, комунікабельності, ділової компетентності, ініціативності, самостійності, емоційної врівноваженості, психологічного такту тощо.

Організаційна діяльність – процес об'єднання людей і засобів для досягнення поставлених цілей.

Організаційна культура це специфічні для даної установи освіти цінності, відносини, норми поведінки. О.к. визначає типовий для цього закладу підхід до вирішення проблем навчання, виховання та розвитку дітей, влаштування колективу педагогів, організацію управління.

Організаційна структура управління – сукупність управлінських ланок, розміщених в логічній підпорядкованості і які забезпечують взаємозв'язок між керуючою та керованою системою.

Організаційно-педагогічні нововведення – створення нормативно-правової бази (складання угоди між науковою установою та навчально-виховним закладом, положення про школу-лабораторію як експериментальний майданчик наукової установи та концепції, де визначена дослідницька проблема та її строки, план проведення експерименту); готовність адміністрації та педагогічного колективу до проведення експерименту (визначення класів, повідомлення батьків про початок експерименту та їх роль у цьому процесі; розробка експериментальних планів та програм; зміна в структурі управління; зміна в штатному розкладі; удосконалення режиму функціонування навчального закладу).

Організованість – здатність особистості підкорити себе необхідному режиму, планувати свою діяльність, проявляти послідовність, зібраність у діяльності і поведінці.

Організувати – розділити роботу на частини чи операції у відповідності з кількістю працівників і доручити виконання кожної ділянки роботи тому, хто найкращим чином виконає дану справу.

Орієнтація – це ціла система установок, у світлі якої індивід (група) сприймає ситуацію і обирає відповідний спосіб дії. Орієнтації спрямовані на якісь соціальні цінності, називаються *ціннісними орієнтаціями*.

Особистість – стійка система соціально значимих рис, що характеризують індивіда, продукт індивідуального і суспільного розвитку, залучення індивідів в систему соціальних відносин засобом активної предметної діяльності і спілкування. Формування О. Здійснюється в процесах цілеспрямованого виховання і соціалізації індивідів. О. *характеризується*: активністю; направленістю (стійкою системою мотивів – інтересів, переконань і т.п.); глибинними смисловими утвореннями, що формуються в спільній діяльності; рівнем усвідомленості своїх відносин до дійсності;

- людина, соціальний індивід, що поєднує в собі риси загальнолюдського, суспільнозначущого та індивідуально-неповторного. О. виявляється у ставленні людини до дійсності, у спілкуванні з іншими людьми, у її вчинках та поведінці.

- це індивід, наділений розумовими задатками, які розвиваються в процесі життя, навчання і діяльності, дають можливість сформувати певний світогляд школяра і виробити вміння відстоювати його у різних ситуаціях;

- людина як суспільна істота, системна характеристика, яка набувається індивідом в предметній діяльності та спілкуванні і характеризує його зі сторони включеності в суспільні відносини;

– індивід, який належить до людського роду і є продуктом суспільного розвитку, суб'єктом праці, спілкування і пізнання, детермінованим конкретно-історичними умовами існування суспільства.

Паніка – почуття страху, розгубленості, невпевненості індивіда або соціальної групи. Соціально-психологічні механізми П. полягають у наслідуванні, навіюванні тощо.

Парадигма – панівна теорія, покладена в основу вирішення теоретичних і практичних проблем;

– теорія; теоретична модель, що прийнята в якості зразка постановки, обґрунтування, вирішення проблеми в межах того чи іншого дослідження.

Парадокс – своєрідна думка, міркування, що різко розходиться зі звичним, загальноприйнятим і суперечить здоровому глузду; несподіване, неймовірне явище, що не відповідає звичайним уявленням.

Параметри характеризують суттєві ознаки, певні властивості педагогічного явища або процесу.

Патріотичне виховання – формування патріотичних почуттів означає вироблення високого ідеалу служіння народові, готовності до трудового та героїчного подвигу в ім'я процвітання української держави. Воно покликане

формувати громадянина-патріота, виробляти глибоке розуміння громадянського обов'язку, готовність у будь-який час стати на захист Батьківщини, оволодівати військовими і військово-технічними знаннями, спонукати до фізичного вдосконалення, а також вивчати бойові традиції та героїчні сторінки історії українського народу, його Збройних Сил.

Педагогіка дозвілля – це планомірний, цілеспрямований, систематичний педагогічний процес у сфері дозвілля. Педагогіка дозвілля пов'язана з такими дисциплінами: психологією, екологією, туризмом, а також з філософією, соціологією, історією та ін.

Педагогічна етика – це педагогічна мораль або сукупність певних норм і вимог до поведінки і діяльності вчителя чи викладача, вихователя чи керівника закладу освіти, які історично склалися і стали чи мають стати справою їхньої честі і совісті.

Педагогічні читання – важлива форма методичної роботи колективного вивчення і обговорення актуальних науково-методичних проблем; своєрідне підведення підсумків роботи колективу школи над науково-методичною проблемою; виступає як форма виявлення й узагальнення перспективного педагогічного досвіду.

Педагог-організатор – педагогічний працівник, в задачі якого входить: сприяння розвитку особистості, її талантів, розумових і фізичних здібностей, формування загальної культури учнів в закладах освіти і за місцем проживання.

Переживання – суб'єктивне відчуття людини, що супроводжується емоціями.

Переключення уваги проявляється в свідомому і довільному переключенні від однієї діяльності до іншої, або від одного об'єкта діяльності до іншого, або, накінець, від однієї операції до іншої, об'єктивно обумовленим наявністю мети діяльності. Головними ознаками П.у. є свідомість, довільність, цілеспрямованість зміни, направленості психічної діяльності;
– здатність людини свідомо переносити увагу з одного об'єкту на інший.

Переконання – це тверді погляди на що-небудь, які базуються на певних положеннях, думках, котрі в свідомості учня зв'язані з глибоким і щирим визнанням і переживанням їх істинності, беззаперечної переконаності. П. формуються досвідом учня під впливом оточуючої дійсності в процесі навчально-виховної роботи та повсякденного життя;
- система мотивів особистості, що спонукають її поступати у відповідності зі своїми поглядами, принципами, світоглядом;

– система існуючих поглядів, які людина не просто поділяє, але й активно проводить в життя, бореться за них, відповідно впливаючи на інших людей. Переконана людина – борець за свої погляди.

Песиміст – людина, пройнята зневірою, безнадійністю, похмурым поглядом на життя, зневірою в майбутнє.

Планування – попередньо розрахована система дій, що передбачає певний порядок, розподіл у часі та строки реалізації. Скласти план у межах проекту – це створити систему заходів, спрямованих на реалізацію моделі. Якщо програма містить в собі систему завдань, алгоритми їх вирішення і засоби розв'язання, то планування конкретизує їх на рівні безпосередніх дій, часу виконання та окремих виконавців;
- прийняття рішень на основі співставлення результатів педагогічного аналізу з поставленою метою.

Повага – почуття, яке виражає позитивну оцінку людини з точки зору її ефективності, високих ділових якостей, соціальної адаптованості, здатності добиватися успіхів в різних сферах діяльності і викликати захоплення в оточуючих. Люди. Яких поважають, характеризуються перш за все високими здібностями і якостями, які стосуються сфери досягнень: активність, сила, енергійність, цілеспрямованість, компетентність, здатність до ефективного вирішення проблем, сила волі, впевненість у собі, успішність, талант.

Поведінка – активність людини, яка спостерігається ззовні; діяльність, що має природні передумови, але по суті своїй суспільна, орієнтована переважно соціальними потребами, нормами і правилами спільної діяльності людей, системою соціальних і культурних ролей, спільною мовою і протікає в умовах взаємодії з факторами фізичного і соціального середовища. П. прийнято ділити на вербальну (мовну) і невербальну (трудові рухи, жести, пози, оформлення зовнішності та ін.).

Поверхнєве розуміння – показник ступеня навченості, при якому учень, мислячи емпірично, виявляє зовнішні, явні зв'язки пізнаваного і відомих йому предметів чи їх символічних зображень. Він наділяє пізнаваний об'єкт певними значеннями, тобто створює йому емпіричне поняття. Розуміння учнем цього об'єкта проявляється в емпіричного характеру судженнях про нього.

Повсякденне знання – формується у процесі повсякденного життя людей, їхньої практичної діяльності. П.з. характеризується емоційністю й часто-густо суперечливістю. Воно не відокремлене від оцінки та ставлення людей до об'єкта знання. На відміну від спеціалізованого знання, повсякденне не вимагає для його досягнення оволодіння спеціальними пізнавальними засобами, які здобуваються у процесі навчання.

Позакласна робота – різноманітна освітня і виховна робота, спрямована на задоволення інтересів і запитів дітей; її організовує з учнями в позаурочний час педагогічний колектив школи.

Позакласна робота в школі – складова частина навчально-виховної роботи в школі, одна з форм організації дозвілля учнів. П. р. організовується і проводиться в позаурочний час органами дитячого самоврядування за активною допомогою і при тактовному керівництві з боку педагогічного колективу, особливо класних керівників, вихователів, організаторів позакласної і позашкільної роботи. Значну допомогу учням в організації П. р. Надають позашкільні заклади. П. р. тісно пов'язана з навчально-виховною, що проводиться на уроках.

Позанаукові форми знання – багатоманітні різновиди знання, які досягаються відмінними від наукових способами й методами пізнання. До поза наукового належать не тільки повсякденне, художнє та гуманітарне знання, які передбачають емоційність і співпереживання, але й такий раціональний, теоретичний різновид знання, як філософія.

Позашкільна освіта – сукупність форм культурно-освітньої, загальноосвітньої та виховної роботи серед дорослого населення. В Україні почала розвиватися в другій половині XIX століття. П. о. займалися освітні товариства, земства, профспілки (після 1905), недільні школи, народні будинки, народні університети та інші культурно-освітні установи для дорослих. Після 1917 П. о. включена була в загальну систему народної освіти. Після 1920 дістала назву політико-освітньої, пізніше – культурно-освітньої.

Позашкільна освіта та виховання – формування у дітей, учнівської та студентської молоді суспільно-громадського досвіду, їх допрофесійної орієнтації, творчий, інтелектуальний, духовний та фізичний розвиток особистості у вільний від навчання час, задоволення освітніх потреб шляхом залучення до художньо-естетичної, науково-експериментальної, дослідницької, технічно-конструкторської, еколого-природничої, туристсько-краєзнавчої та інших видів творчої діяльності.

Позашкільна робота – освітньо-вихована діяльність позашкільних закладів для дітей та юнацтва.

Позашкільні заклади – широкодоступні заклади, які надають дітям, учнівській та студентській молоді додаткові знання, уміння, навички за інтересами, створюють умови для їх творчої самореалізації та організації змістовного дозвілля, оздоровлення.

Показники – визначають змістове наповнення відповідних параметрів.

Покарання – метод виховання, який забезпечує гальмування небажаної діяльності і поведінки вихованців шляхом обмеження їх окремих прав та моральної оцінки дій і вчинків;

- педагогічне поняття як спосіб виховання особистості чи групи. Психологічно П. дозволяє покараному зрозуміти недопустимість здійсненого ним; страх повторного П., поєднуючись з цим розумінням, стає психологічним бар'єром для повторного здійснення подібних дій. Стягнення – міра П.;
- несхвалення, осуд негативних дій та вчинків з метою їх припинення або недопущення в майбутньому.

Покликання – властивість особистості, в структуру якої входять як інтерес до певної професії, так і обґрунтована самооцінка здібностей до неї. В П. проявляється співвідношення здібностей особистості з її потребами і рівнем домагань.

Поле моторне – та частина робочого місця, на яку працівник в процесі виконання роботи діє своїми трудовими рухами.

Поле сенсорне – частина робочого місця, яка, діючи на аналізатори людини, є джерелом професійно значимої інформації.

Полеміка – гостра суперечка при обговоренні, виясненні якихось проблем, питань.

Політехнічна освіта – сукупність знань про головні галузі науки і наукові принципи виробництва й озброєння загально технічними уміннями, необхідними для участі в продуктивній праці.

Політика в галузі освіти – принципи діяльності органів державної влади і управління в галузі освіти, яка відбиває суспільно-економічну структуру держави і опирається на державну програму розвитку освіти.

Політика соціальна – одна з головних сфер політичної діяльності держави, партій, громадських організацій, направлена на захист усіх елементів структури суспільства, а також окремих особистостей від деструктивних процесів, що мають місце в суспільстві на певних станах його розвитку.

Політико-дипломатична функція управління полягає у правильному розумінні, роз'ясненні та втіленні в життя зовнішньої і внутрішньої політики держави; знанні національної історії, культури, формуванні національної свідомості, сприянні переходу педагогічного та управлінського колективів школи до державної мови; забезпеченні незалежності школи від ідеологічного впливу будь-якої партії, протистоянні фетишизації іноземних мов, рабського поклоніння перед усім зарубіжним; розкритті досягнень національної науки,

багатства національних традицій і звичаїв українського народу. Важливою запорукою реалізації цієї функції для керівника школи є впровадження в практику роботи принципів демократизму і гуманізму.

Політична культура – це соціально зумовлений рівень розвитку особистості, що включає політичні інтереси, політичні знання, політичні переконання, політичне мислення, вміння аналізувати і виражувати інформацію, передбачати динаміку розвитку подій, аргументовано і логічно вести полеміку.

Потреби – головний, висхідний імпульс активності людини, усвідомлення нею необхідності у чомусь – чи для життєдіяльності організму, чи для розвитку особистості;

– стан особистості, соціальної групи чи суспільства в цілому, що виражає необхідність, нужду у чомусь і є рушійною силою їхньої активності.

Потяг – прагнення людини до якого-небудь предмету чи дії, що характеризується відсутністю чітко усвідомленої мети.

Почуття – психічні стани і процеси, в яких відображений бік духовного світу людини, її суб'єктивне переживання подій та емоційне ставлення до навколишньої дійсності;

- одна із основних форм переживання людиною свого ставлення до предметів і явищ дійсності, що характеризується відносною стійкістю;

- це особлива форма ставлення учня до явищ дійсності, що зумовлене їх відповідністю чи невідповідністю потребам особистості;

– суб'єктивне переживання людиною взаємовідношень з позитивними або негативними для неї явищами суспільної дійсності і природи.

Пояснення – акцентування думки на найважливіших моментах (зв'язках) під час вивчення навчального матеріалу;

- словесне тлумачення понять, явищ, принципів дій приладів, наочних посібників, слів, термінів і т.п.

Права – надання суб'єкту управління свободи і можливості діяти чи користуватися чим-небудь.

Правове виховання - формування правової культури – прищеплення поваги до прав і свобод людини і громадянина, Конституції, державних символів (Герба, Прапора, Гімну); знання й дотримання у поведінці Законів України; активна протидія особам та установам, що порушують закони, завдають збитків державі, зазіхають на територіальну цілісність і незалежність України.

Превентивний – запобіжний, попереджувальний.

Предмет педагогіки дозвілля – це цілеспрямований, планомірний і систематичний виховний процес у сфері дозвілля і піднесення її на вищий рівень розвитку.

Презентація – публічне представлення твору, підприємства, фірми тощо, їх реклама.

Пресинг – активна опіка окремої людини або групи людей.

Престиж – значимість, привабливість, що приписується в суспільстві різним сторонам діяльності людей, їх соціальному становищу і професії, особистісним якостям. П. тісно переплітається з авторитетом, повагою, впливом.

Престиж соціальний – характеристика становища людини в соціальному середовищі. Може ґрунтуватися на формальних (наприклад, престижна чи непрестижна професія) і неформальних характеристиках людини (що в більшій мірі стосується політичних діячів, представників сфери мистецтва і творчих колективів);

– характеристика положення людини в соціальному середовищі.

Прес-центр – це координаційний центр усіх шкільних інформаційних служб: друку, радіо- та фотовідділів, відділів реклами, тематичних газет та оформлення. *Форми роботи П.-ц.* : шкільна газета; прес-бюлетень; фотогазета; газета-календар; рекламний вісник; шкільний літопис; шкільна радіогазета.

Приватний дитячий соціально-реабілітаційний центр – це інноваційний дитячий освітній заклад приватної форми власності для дітей сиріт та тих, що залишилися без опікунів чи піклувальників, у якому забезпечується комплексна соціальна реабілітація, виховання на національних, народних і демократичних традиціях, надаються навчальні послуги школи 1 та II ступенів.

Приватні навчальні заклади – загальноосвітні і спеціальні навчальні заклади, які належать приватним особам, благодійним, освітнім, релігійним та іншим організаціям. До 1918 в Україні були приватні однокласні й двокласні училища, прогімназії, гімназії, пансіони тощо. З 1918 по 1990 всі школи в Україні були державними. Згідно з законом України „Про освіту” почали створюватися приватні навчальні заклади. В США, Канаді, Японії, країнах Західної Європи, Латинської Америки та ін. П. н. з. займають значне місце в системі освіти.

Привчання – організація планомірного і регулярного виконання дітьми певних дій з метою перетворення їх у звичні форми громадської поведінки; - метод, який дозволяє вчителю через систему відповідних вправ виробити звички позитивної поведінки учнів.

Прийняття рішення – вольовий акт формування послідовності дій, які ведуть до досягнення мети на основі перетворення вихідної інформації в ситуації невизначеності.

Прийом виховання – це окремі кроки в реалізації виховної мети, складова частина методу;

- це своєрідна частина, деталь методу виховання, необхідна для більш ефективного застосування методу в умовах конкретної ситуації.

Принцип – основні вихідні положення будь-якої теорії, вчення, науки, світогляду;

– першооснова, те, що лежить в основі певної теорії, вчення, науки, світогляду тощо;

- внутрішні переконання людини, практичні, моральні й теоретичні засади, якими вона керується в житті і діяльності.

Принцип діяльності – основна керівна ідея, основне правило поведінки суб'єкта цієї діяльності.

Принципи виховання – вихідні положення, що впливають із закономірностей виховання й визначають загальне спрямування виховного процесу, основні вимоги до його змісту, методики та організації. П. в. – система вимог, що охоплює всі сторони процесу виховання й відображає результати узагальнення досвіду виховної практики. Загальні принципи виховання: суспільної спрямованості, виховання особистості в діяльності та спілкуванні; стимулювання внутрішньої активності особистості; гуманізм в поєднанні з високою вимогливістю; оптимістичного прогнозування; опора на позитивні якості учнів; врахування вікових та індивідуальних особливостей учнів; виховання в колективі; єдність і погодженість вимог, зусиль і дій школи, родини і громадськості. П. національного виховання: виховання в національному, громадянському дусі; гуманізм, демократизм, природовідповідність, діяльнісно-особистісний; єдності родинного і шкільного виховання, наступність, спадкоємність поколінь.

Пристрасть – стійке емоційне ставлення людини до певного об'єкту.

Прихильність – доброзичливе ставлення однієї людини до іншої з відповідним зовнішнім його виявом (у жестах, словах, виразних рухах). У соціальній групі прихильність між її членами є запорукою єдності й згуртованості.

Причина – це явище, яке породжує інше явище, взаємодіє з ним і передує йому в часі.

Проблема – це питання, на яке слід відповісти, але знань для відповіді бракує. Засадовим стосовно проблеми є протиріччя між фактами, фактами та способами їх пояснення, між потребами та можливостями їх задоволення тощо; – усвідомлена учнем суперечність, подолання якої вимагає від нього пошуків нових способів дій;

- питання чи комплекс питань, які об'єктивно виникають в ході розвитку пізнання і розв'язок яких передбачає суттєвий практичний і теоретичний інтерес;

– це питання, на яке слід відповісти, але знань для відповіді бракує.

Проект – запланована діяльність, що передбачає досягнення поставлених завдань протягом певного періоду часу і в межах певного бюджету;

- навчально-практична діяльність, що має певні освітні цілі; включає дослідження та вирішення проблем, використання різних матеріалів, планується та використовується студентами та викладачами за умов, близьких до реальних.

Проектування – науково обґрунтоване визначення системи параметрів майбутнього об'єкта або якісно нового стану існуючого проекту-прототипу, прообразу передбачуваного або можливого об'єкта, стану чи процесу в єдності із способами його досягнення. П. передбачає системне дослідження перспектив розвитку певного об'єкта або явища і включає з'ясування як передбачуваних проблем, так і засобів їх розв'язання;

- одна з форм випереджаючого відображення дійсності, створення прообразу (прототипу) передбачуваного об'єкта, явища чи процесу за допомогою специфічних методів. П. в конкретній формі виражає прогностичну функцію управління, коли мова йде про майбутню матеріальну чи ідеальну реальність. Його *метою* є таке перетворення об'єктивної дійсності, яке пов'язане з намаганням надати їй бажані якості та риси.

Проектування навчально-виховного процесу – визначення діяльності педагога і учнів у їхній взаємодії, тобто проектування особистісно-розвивальної взаємодії.

Проекція – приписування іншим людям власних намірів чи бажань; може бути усвідомленим чи неусвідомленим. Коли негативні риси не усвідомлюються суб'єктом, але приписуються іншим, - це класична проекція;

– психотерапевтичний захисний механізм, суть якого полягає в тому, що неприйнятні для індивіда його власні риси, переживання і стан він приписує іншим і таким чином захищає себе від їх усвідомлення, прийняття та перероблення.

Просторове мислення – здатність мислено моделювати об'єкти в просторі і динаміці.

Професійна етика – норми поведінки, професійний кодекс моралі, характерні для людей конкретної професії. Особливого значення в суспільстві набули кодекси тих професій, об'єктом діяльності яких є безпосередньо людина чи взаємини між людьми. До представників цих професій, до яких відноситься і професія психолога, ставляться підвищені ділові і моральні вимоги. Психологи несуть відповідальність за свою роботу, постійно підвищують свою компетентність, щоб якісно виконувати свої обов'язки, працюють завжди в інтересах клієнта і обов'язково поважають конфіденційність всього, що стосується факту взаємин з клієнтом. Психологи зберігають професійну таємницю і не передають особам, що не мають повноважень здійснення психологічної діяльності, методичних матеріалів.

Професійна культура спілкування вчителя (викладача) – це соціально значущий показник його здібностей, уміння здійснювати свої взаємовідносини зі студентами, іншими людьми, здатність та вміння сприймати, розуміти, засвоювати зміст думки, почуттів, намагань у процесі вирішення передбачених педагогічною технологією конкретних завдань у навчанні учнів та підготовці фахівців.

Професійна мобільність – здатність людини змінювати вид праці, переключатися на інші види діяльності у зв'язку з прогресивними змінами техніки і технології виробництва. У змісті П.м. можна виділити такі моменти як вибір професії, підвищення кваліфікації, визначення умов зміни місця роботи чи професії, плинність кадрів тощо.

Професійна орієнтація – це комплексна науково-обґрунтована система форм, методів і засобів, спрямованих на забезпечення допомоги особистості в активному свідомому професійному самовизначенні та трудовому становленні;
- комплекс психолого-педагогічних та медичних заходів, спрямованих на оптимізацію процесу працевлаштування молоді у відповідності з побажаннями, нахилами та сформованими здібностями і з врахуванням потреби суспільства;
– це комплексна науково обґрунтована система форм, методів та засобів впливу на особистість з метою оптимізації її професійного самовизначення на основі врахування індивідуально-психологічних характеристик та потреб ринку праці. П.о. включає такі структурні елементи: професійна інформація, професійна консультація, професійний відбір (добір) та професійна адаптація.

Професійна освіта – сукупність знань, практичних умінь і навичок, необхідних для виконання роботи в певній галузі трудової діяльності.

Професіоналізм – професійна майстерність з одержаної професії, коли випускник є конкурентоспроможним на ринку праці, а професійна освіта носить випереджаючий характер, враховує перспективи розвитку галузі і забезпечує професійну мобільність – здатність швидко засвоювати нововведення та адаптуватися до змін умов професійної діяльності, коли

випускник постійно вчиться, підтримує ріст своєї кваліфікації, забезпечує готовність до виконання нових функцій. Головне в цьому процесі – не в об'ємі засвоєної інформації, а в умінні творчо використовувати її, знаходити її, засвоювати і користуватися для неперервного поповнення знань.

Професіоналізм педагогічний – здатність розраховувати перебіг педагогічних процесів, передбачати їх наслідки, враховуючи при цьому спільний вплив багатьох обставин, умов та конкретних чинників. Професіоналізм – це вміння мислити і діяти професійно.

Профілактика – створення попередження відхилень у психофізичному розвитку та становленні особистості, міжособистісних стосунках, запобігання конфліктним ситуаціям у навчально-виховному процесі тощо.

Процедура – послідовність правил, орієнтири для дій, які вказують як потрібно виконувати певну діяльність.

Процес – сукупність послідовних дій для досягнення яких-небудь результатів; послідовність дій, які логічно пов'язуються одна з одною для того, щоб забезпечити досягнення поставленої мети.

Процес виховання – це система виховних заходів, спрямованих на формування всебічно і гармонійно розвиненої особистості.

Психологічний вік – якісно визначений період розвитку людини як індивіда та особистості: період життя до року, раннє дитинство, дошкільний, шкільний, молодший шкільний вік, молодший підлітковий та старший підлітковий, юнацький вік тощо.

Реабілітація – надання психолого-педагогічної допомоги дітям, підліткам, молоді, які перебувають у кризовій ситуації (постраждали від соціальних, техногенних, природних катастроф, перенесли тяжкі хвороби, стреси, переселення, зазнали насильства тощо), з метою адаптації до умов навчання і життєдіяльності.

Рекреація — це система заходів, пов'язана з використанням вільного часу людей для їх оздоровчої, культурно-ознайомчої і спортивної діяльності на спеціалізованих територіях, які знаходяться поза їх постійним помешканням.

Репутація – загальна думка про окрему особу, групу або колектив;
– сформована громадська думка про гідність чи недоліки людини, групи людей, організації.

Респондент – особа, яка виступає в якості джерела первинної інформації в процесі опитування чи в результаті спостереження певного явища;

– учасник дослідження в ролі опитуваного. В залежності від характеру дослідження Р. виступає в різних ролях, а саме: досліджуваного, клієнта, пацієнта, співбесідника тощо.

Риси особистості – стійкі, що повторюються в різних ситуаціях особливості поведінки індивіда.

Риси характеру – індивідуальні типові форми поведінки людини, в яких реалізується її ставлення до дійсності.

Ритуал – система дій психічного захисту, покликана допомогти людині подолати страх чи інші негативні переживання. Ритуальні дії, що мають надмірний та ірраціональний характер, призначені відмінити, виправити небажані дії. Уся система релігій побудована на таких компенсаторних, символічних ритуальних діях, призначених для морального виправдання чи спокутування того, що визнано небажаним.

Рішучість – якість особистості керівника, яка передбачає активні дії і готовність до ризику, коли це потрібно; прийняття важких рішень в складних ситуаціях.

– якість особистості, що проявляється в здатності не боятися труднощів, перешкод в роботі, приймати самостійні рішення і відстоювати їх.

Родинна педагогіка – складова частина народної культури, включає відновлення у правах, використання її виховних можливостей, сімейних традицій (трудових, моральних, мистецьких)

Розвиток – спрямована, закономірна зміна дійсності, її універсальна властивість, в результаті якої виникають якісні стани.

- це складне динамічне явище, яке спрямоване на збільшення фізичних та інтелектуальних сил особистості, що дозволяють формувати творчі здібності школяра, його активну громадянську позицію;

- закономірна якісна зміна матеріальних та ідеальних об'єктів, яка характеризується як необхідна і цілеспрямована.

Розповідь – словесний метод навчання – послідовне розкриття змісту нового матеріалу. *Вимоги* до Р.: достовірність змісту, логічна послідовність, чіткість і доказовість, образність і емоційність викладу, мова вчителя (чітка, доступна, правильна).

Розподіл уваги – властивість, що обумовлює успішне виконання двох (чи більше) видів діяльності (чи кількох дій в процесі однієї діяльності). Високий рівень Р.у. – одна з важливих умов успішності майже кожного сучасного виду праці;

– здатність людини концентрувати увагу не на одному, а на двох чи більшій кількості об'єктів. Р.у. дозволяє людині одночасно виконувати декілька дій чи слідкувати за кількома процесами, не втрачаючи при цьому ні одного з них з поля зору. Р.у. має велике значення для професій операторського профілю.

Розуміння – процес мислення, спрямований на виявлення, з'ясування істотних рис, властивостей і зв'язків предметів, явищ, подій.

Розумове виховання – важлива складова частина всебічного розвитку особистості, підготовки її до життя і праці. Р. в. передбачає розвиток мислення й пізнавальних здібностей людини. Основними факторами, що визначають ефективність Р. в., є науковість і різноманітність засвоєваних знань, застосування такої методики навчання, яка забезпечує активність і самостійність пізнавальної діяльності, стимулювання інтересів, створює позитивний мікроклімат навчання. Р. в. здійснюється безперервно: під час цілеспрямованого навчання, гри, праці, розв'язання життєвих ситуацій, спілкування з дорослими і ровесниками, при сприйманні й усвідомленні матеріалу, що надходить через засоби масової інформації. Найінтенсивніше відбувається розумовий розвиток під час виконання пізнавальних і проблемних завдань, коли необхідно виявити творчий підхід, ініціативність і самостійність думки. Велика роль у Р. в. належить повноцінному засвоєнню великого обсягу знань (глибоке проникнення у їхню сутність, оволодіння методами їх набування і застосування, перетворення знань на переконання, на знаряддя мислення й діяльності). Розумовий розвиток виразно виявляється у засобах діяльності, структурі мислительних процесів, вільному володінню учнем основними розумовими операціями, логічними прийомами, методами наукового пізнання (аналіз, синтез, індукція, дедукція, порівняння, узагальнення, конкретизація, вміння визначати головне, встановлювати оцінкові судження тощо). В українській школі Р. в. відбувається у процесі всієї навчально-виховної роботи на уроках і в позаурочний час, у тісній взаємодії з іншими складовими частинами виховання. Його успішність визначається такими умовами: оптимальний вибір змісту навчального матеріалу, методів навчання і відповідного їм характеру пізнавальної діяльності учнів; зв'язок навчання з практичною діяльністю учнів, їхнім особистим досвідом, з оточуючим життям; зв'язок урочної, позакласної і позашкільної пізнавально-виховної діяльності; висока загальна інтелектуальна атмосфера, в якій навчаються і живуть учні. Методика Р. в. включає: стимулювання допитливості й формування пізнавального інтересу; використання методу перспектив і проблемних ситуацій; різносторонню самостійну діяльність учнів; методику озброєння учнів знаннями, вміннями й навичками культури навчальної праці.

Самовдосконалення – постійна робота над розвитком своєї особистості, підвищенням знань, майстерності, вдосконалення характеру.

Самовизначення особистості – усвідомлення людиною свого місця в житті, в суспільстві;

– свідомий вибір і утвердження особистістю своєї позиції в різноманітних проблемних ситуаціях.

Самовираження – прагнення індивіда проявити в діяльності, творчості чи іншій формі соціально-корисної поведінки закладений в ньому психологічний потенціал індивідуальної неповторності.

Самовиховання – усвідомлювана діяльність людини, спрямована на вдосконалення самої себе, на вироблення у себе позитивних якостей, звичок і подолання негативних;

- діяльність, спрямована на зміну своєї особистості у відповідності до свідомо поставленої мети, сформованих ідеалів та переконань. С. передбачає певний рівень розвитку особистості, її самосвідомості, здатності до аналізу при свідомому співставленні своїх вчинків з вчинками інших людей, а також наявність стійкої установки на постійне самовдосконалення. Ставлення індивіда до своїх потенційних можливостей, адекватна самооцінка, вміння бачити свої недоліки характеризують його зрілість і виступають передумовами організації С;

– цілеспрямована, усвідомлена діяльність людини, спрямована на удосконалення самої себе, на вироблення позитивних якостей, звичок і подолання негативних.

Самовідданість – готовність жертвувати особистісними інтересами заради досягнення спільної мети.

Самовизначення – наявність визначеної життєвої і професійної позиції, а також уміння чітко і зрозуміло сформулювати і викласти її для інших.

Самовладання – якість особистості, що проявляється в здатності зберегти внутрішній спокій, контролювати свої почуття, діяти розумно та виважено в складних життєвих ситуаціях.

Самоврядування – процес організації життєдіяльності учнівського колективу, спрямований на формування в учнів основних форм суспільного життя, розкриття в процесі активної соціальної діяльності їхніх творчих можливостей для реалізації виховного потенціалу, закладеного суспільством;

- громадянська цінність, метою якої є виховання соціально активної, гуманістично спрямованої особистості з високими патріотичними почуттями і національною самосвідомістю.

Самоврядування дитяче – участь дітей в управлінні й керівництві справами свого колективу. С. д. починає свою історію ще у феодальній становій школі. На початку ХХ ст.. воно дістало широкий розвиток у школах США, Англії, Німеччини тощо. С. д. розвиває в учнів організаторські здібності, почуття

відповідальності, ініціативу; С. д. одночасно є однією з головних умов розвитку самостійності особистості. В практиці української школи установилися різноманітні форми С. д. Конкретні форми С. д. складаються в кожній школі залежно від умов її роботи, традицій і нагромадженого досвіду. Форми С. д. змінюються разом з розвитком дитячого колективу; форми, які склалися в одній школі, не можуть шаблонно використовуватися в іншій.

Самоврядування учнів – в широкому розумінні цього поняття – це здійснення самими школярами управління справами своїх колективів;

- форма демократичної побудови життя учнівського колективу, яке передбачає: широку участь учнівських самодіяльних організацій та їхніх виборних органів в управлінні найважливішими питаннями своєї життєдіяльності з урахуванням інтересів учнів різних вікових груп; формування високих моральних якостей, інтелектуальних і організаторських здібностей; удосконалення практичних умінь та навичок у процесі колективного визначення важливих цілей із подальшою їхньою реалізацією.

Самозайнятість – різновид зайнятості населення. Самозайнятими працівниками вважаються ті, хто на основі приватної власності на засоби виробництва самостійно організовують працю, відповідають за виробництво і реалізації товарів, послуг.

Самоконтроль – раціональна оцінка суб'єктом власних дій на основі особистісно значимих мотивів та установок; полягає в порівнянні, аналізі та корекції співвідношення між цілями, засобами та наслідками дій. Здатність особистості до систематичного С. Є одним із показників розвинутої її вольової сфери;

– здатність людини до усвідомленої регуляції власної поведінки і діяльності з метою забезпечення відповідності їх результатів поставленим цілям, пред'явленим вимогам, нормам, правилам.

Самокритичність – риса характеру, що проявляється в здатності бачити і визнавати власні недоліки, помилки.

Самолюбство – почуття власної гідності, поєднане з особливою чутливістю до думки про себе оточуючих людей.

Самоосвіта – освіта, яка набувається в процесі самостійної роботи без проходження систематичного курсу навчання в стаціонарному навчальному закладі. Самоосвіта є невід'ємною частиною систематичного навчання в стаціонарних закладах, сприяючи поглибленню, розширенню і більш міцному засвоєнню знань. Основним засобом самоосвіти є самостійне вивчення літератури. Джерелами самоосвіти служать також засоби масової інформації. Важливу роль у формуванні навичок самоосвіти відіграє школа.

Самооцінка — судження людини про міру наявності в неї тих чи інших якостей, властивостей у співвідношенні їх з певним еталоном, зразком. Оцінка особистості самої себе, своїх можливостей, якостей і місця серед інших людей. Самооцінка є результатом передусім розумових операцій – аналізу, порівняння, синтезу. Належачи до ядра особистості, самооцінка є важливим регулятором її поведінки. Від самооцінки залежать взаємовідносини людини з оточуючими, її критичність, вимогливість до себе, ставлення до успіхів і невдач. Так само самооцінка впливає на ефективність діяльності людини і дальший розвиток її особистості. Самооцінка може бути правильною (адекватною), коли думка людини про себе збігається з тим, що вона насправді собою являє. У тих же випадках, коли людина оцінює себе не об'єктивно, коли її думки про себе різко розходяться з тим, якою її вважають інші, самооцінка найчастіше буває неадекватною. Більш зрозумілим є поняття — об'єктивна оцінка, занижена або завищена.

Самореалізація особистості – найбільш повне виявлення особистістю своїх індивідуальних і професійних можливостей.

Саморегуляція – доцільне функціонування живих систем різних рівнів організації та складності. Психічна С. є одним із рівнів регуляції активності цих систем і здійснюється в єдності її енергетичних, динамічних та змістовних аспектів. С. має таку структуру: прийнята суб'єктом мета його довільної активності, модель значимих умов діяльності, програма власне виконавських дій, система критеріїв успішності діяльності, інформація про реально досягнуті результати, оцінка відповідності реальних результатів критеріям успіху, рішення про необхідність і характер корекції діяльності;
– спрямованість уваги, свідомості, волі індивіда на досягнення максимальної ефективності своєї власної діяльності, уміння і досвід контролю за своїм станом і діяльністю.

Самосвідомість – усвідомлення людиною самої себе як особистості, своїх фізичних сил і розумових здібностей, вчинків і дій, їхніх мотивів і мети, свого ставлення до зовнішнього світу, інших людей і до самого себе. Вирішальна роль у розвитку самосвідомості належить спілкуванню дитини з людьми, що її оточують, – з дітьми і дорослими, в ігровій, навчальній та трудовій діяльності. Елементарні форми самосвідомості починають складатися й розвиватися вже в дошкільному віці, головним чином, у процесі гри.

Самоствердження – спосіб бути самим собою, знати своє місце в житті, свою професійну, ділову і соціокультурну нішу.

Самостійність – незалежність особистості в прийнятті рішень, уміння самому знаходити шляхи виконання задач, брати на себе відповідальність.

Сангвінік – тип темпераменту. Людина С. темпераменту комунікабельна, жвава, рухлива, незлоблива, в будь-якій ситуації відчуває себе “як вдома”, має

багато друзів. С. характеризується високою психічною активністю, працездатністю, енергійністю, багатством міміки, швидким темпом рухів і мови. Прагне до частої зміни вражень, швидко відкликається на навколишні події, легко пристосовується до нових умов життя, здатна до діяльності при подразниках, що швидко змінюються, С. продуктивний працівник, але лише тоді, коли в нього багато цікавих справ, тобто є постійне збудження. Крім того С. притаманні вразливість, легка збудливість почуттів, але почуття його не дуже стійкі. Вони швидко виникають і швидко зникають, змінюються протилежними, безпосередньо і яскраво виражені в зовнішній поведінці.

Світогляд – форма суспільної самосвідомості людини, через яку вона сприймає, осмислює та оцінює навколишню дійсність як світ свого буття й діяльності, визначає й сприймає своє місце й призначення в ньому. У світогляд входять узагальнені уявлення про світ чи саму людину, про спрямованість ходу подій у світі, про смисл людського буття, історичну долю людства тощо, а також система переконань, принципів та ідеалів. Світогляд формується внаслідок практичного освоєння духовної культури суспільства (науки, літератури, мистецтва), пануючих у ньому політичних, моральних, естетичних, правових, релігійних (або атеїстичних), філософських та інших поглядів, а також духовних почуттів – громадянських, моральних, естетичних тощо, на які спираються віра й переконаність у реальності відповідних громадянських, моральних, естетичних і пізнавальних ідеалів, надія на їхнє здійснення. Формування наукового світогляду у студентів є найважливішим завданням усієї навчально-виховної роботи вищої школи.

Свято — торжество (урочистості), влаштоване з якої-небудь нагоди; особлива форма видовищних заходів, що опираються на традиції (народні, релігійні, побутові, державні тощо).

Сенс життя – передає найбільш узагальнену життєву мету, головний принцип життя, спосіб самореалізації особистості.

Середовище – все те, що оточує дитину від народження до кінця життя, починаючи з сім'ї, ближнього оточення і кінчаючи середовищем соціальним, в якому вона народжується і яке створює умови для її розвитку і виховання.

Симпатія – позитивна емоційна оцінка особистісних, “людських” якостей, привабливості, приємності себе чи іншого. Симпатична людина характеризується високими моральними якостями, які проявляються в сфері міжособистісних відносин: доброта, порядність, чесність, справедливість, відвертість, товариськість, готовність в любий момент прийти на допомогу, зрозуміти і посівчувати;

– стійке позитивне емоційне сприйняття людини людиною, схвальне ставлення людини до інших людей, що проявляється в приязні, привітності,

доброзичливості, захопленні, прагненні допомогти, виявленні уваги, підвищеного інтересу.

Системне мислення виявляється в здібностях людини бачити зв'язки між науками, розуміти загальнонаукові закони, що лежать в основі їх розвитку, вміти узагальнювати уяву про закономірності розвитку природи та суспільства, що зв'язано з формуванням наукового та релігійного світоглядів.

Сімейне виховання - одна з форм виховання дітей, що поєднує цілеспрямовані педагогічні дії батьків з повсякденним впливом сімейного побуту. Головне завдання сімейного виховання – підготовка дітей до життя в існуючих соціальних умовах, набуття ними знань, умінь і навичок, необхідних для нормального формування особистості в умовах родини. Родина здійснює виховний вплив на дитину з перших днів народження. Засоби догляду й годування, загальний режим формують у дитини перші звички, від яких залежить подальша її поведінка. Завдання батьків полягає в розвитку мислення й мови дітей, активності й витримки, самостійності в різних проявах життєдіяльності, прищепленні навичок самообслуговування тощо. У шкільному віці, коли основним змістом дитячого життя стає навчальна діяльність і формується характер, важливо, щоб родина підтримувала тісний зв'язок зі школою, заохочувала дітей до посильної праці й участі в громадській роботі, привчала їх до чіткого режиму дня. В підлітковому та юнацькому віці першочергового значення набуває формування в молоді світогляду, рис характеру. Завдання батьків – допомагати дітям виробити твердий характер, розумно розширюючи права й самостійність, підвищуючи їхню роль у житті домашньому і шкільному, в обранні майбутньої професії тощо.

Сімейне виховання - одна з форм виховання дітей, що поєднує цілеспрямовані педагогічні дії батьків з повсякденним впливом сімейного побуту. Головне завдання сімейного виховання – підготовка дітей до життя в існуючих соціальних умовах, набуття ними знань, умінь і навичок, необхідних для нормального формування особистості в умовах родини. Родина здійснює виховний вплив на дитину з перших днів народження. Засоби догляду й годування, загальний режим формують у дитини перші звички, від яких залежить подальша її поведінка. Завдання батьків полягає в розвитку мислення й мови дітей, активності й витримки, самостійності в різних проявах життєдіяльності, прищепленні навичок самообслуговування тощо. У шкільному віці, коли основним змістом дитячого життя стає навчальна діяльність і формується характер, важливо, щоб родина підтримувала тісний зв'язок зі школою, заохочувала дітей до посильної праці й участі в громадській роботі, привчала їх до чіткого режиму дня. В підлітковому та юнацькому віці першочергового значення набуває формування в молоді світогляду, рис характеру. Завдання батьків – допомагати дітям виробити твердий характер, розумно розширюючи права й самостійність, підвищуючи їхню роль у житті домашньому і шкільному, в обранні майбутньої професії тощо.

Сім'я – це соціальна спільність, яка формується на основі шлюбу й зумовленої ним правової та моральної відповідальності подружжя за здоров'я дітей та їх виховання.

Совість – емоційно-оціночне ставлення особистості до своїх вчинків, моральне почуття, в якому виявляється самооцінка особистістю відповідності своїх дій прийнятним у суспільстві і перетворення їх у внутрішні переконання. С. – це найважливіший особистісний моральний регулятор суспільної поведінки людини.

Соромливість – якість особистості, яка проявляється в тривожності, нерішучості, надмірній обережності в спілкуванні з оточуючими, наявності вираженого психологічного бар'єру, що знижує її комунікабельність.

Соціалізація – процес перетворення людської істоти на суспільного індивіда, утвердження її як особистості, включення у суспільне життя як активної та дійової сили;

– процес входження особистості в соціальне середовище, пристосування до нього, освоєння, в тому числі і творче, соціальних ролей і функцій.

Соціальна адаптація – обумовлений змінами соціальної реальності процес специфічної адаптивної діяльності людини щодо оптимізації у відповідь на ці зміни взаємодії індивіда з навколишнім соціальним середовищем;

- завершальний, підсумковий етап адаптації людини в цілому, що ґрунтується і містить у собі в діалектично знятому вигляді попередні етапи біологічної і соціальної адаптації;

– процес активного пристосування індивіда до середовища, що змінюється, за допомогою різних соціальних засобів. С.а. має дві форми: активну, коли індивід прагне впливати на середовище з тим, щоб змінити його, і пасивну, коли він не прагне до такого впливу і зміни. Показниками успішної С.а. є високий статус індивіда в даному середовищі, а також його психологічна задоволеність цим середовищем в цілому і його найбільш важливими для нього елементами.

Соціальна депривація – переживання ізоляції від середовища, людського суспільства, групи, сім'ї, родичів, друзів.

Соціальна активність – внутрішня готовність і практична здатність вихованців брати участь в соціальному творенні в різних людських спільностях.

Соціальна група – сукупність індивідів (особистостей), яка є одиницею структури суспільства і фіксує об'єктивний факт об'єднання людей на основі матеріальних інтересів, прагнень, уподобань тощо.

Соціальна допомога – система соціальних заходів у вигляді сприяння, підтримки і послуг, що надаються окремим особам чи групам населення соціальною службою для подолання чи пом'якшення життєвих труднощів, підтримки їх соціального статусу і повноцінної життєдіяльності, адаптації в суспільстві.

Соціальна напруженість – суспільне явище, що виникає внаслідок неузгодженості потреб та інтересів, ціннісних орієнтацій і установок, норм і традицій суб'єктів соціальної взаємодії (індивідів, інститутів, організацій), яке проявляється в різних формах.

Соціальна педагогіка – комплексна науково-практична дисципліна про соціальне виховання поколінь, яка виникає на перехресті педагогіки, соціології, культурології та психології. С.п. розглядає людину в її середовищі як відкриту систему, що постійно змінюється, а процес її формування здійснюється в єдності соціалізації виховання та розвитку.

Соціальна підтримка – система заходів щодо надання допомоги деяким категоріям населення, які тимчасово опинилися в тяжкому економічному становищі (частково чи повністю безробітні, молодь, що навчається тощо) шляхом надання їм необхідної інформації, фінансових засобів, кредитів, навчання і введення інших пільг.

Соціальна роль – нормативний зразок поведінки особистості, яка займає певну соціальну позицію в суспільстві, групі, колективі і виконує відповідні їй функції.

Соціальна служба – сукупність державних та недержавних органів управління, структур та спеціалізованих установ, що здійснюють соціальну роботу щодо обслуговування населення, надання людям соціальної допомоги і послуг, що дозволяє їм подолати складні життєві ситуації.

Соціальна технологія – науково обґрунтовані способи реалізації соціального проекту, досягнення проектного стану соціального об'єкта. Характерними рисами С.т. є: масовість, простота, гнучкість, канонізація принципів, стандартизація рекомендацій.

Соціальне дистанціювання – сприйняття індивідом, членами групи відмінностей між ними в соціальному статусі. Реальну основу С.д. складають об'єктивні (соціальні, економічні, політичні тощо) відмінності між різними соціальними групами.

Соціальне забезпечення – система заходів, пов'язаних із задоволенням специфічних потреб людей похилого віку та інвалідів, спрямованих на відновлення і збереження їх соціальних зв'язків, активне сприяння у здійсненні, захисті і охороні прав цієї категорії населення.

Соціальне проектування – ґрунтована на соціально-науковому (зокрема соціологічному) знанні діяльність щодо створення образу майбутнього стану соціального об'єкта;

- це специфічна діяльність, пов'язана з науково обґрунтованим визначенням варіантів розвитку нових соціальних процесів і явищ і з цілеспрямованою докорінною зміною конкретних соціальних інститутів.

Соціальне середовище – сукупність всіх тих суспільних умов діяльності і відносин, які оточують особистість і активно (прямо чи опосередковано, стихійно чи свідомо) впливають на її свідомість і поведінку.

Соціальний запит підтверджує продиктовану зміною соціальних умов необхідність розв'язку більш загальної проблеми педагогіки, складовою частиною якої є запропонована проблема дослідження.

Соціальний захист – система пріоритетів і механізмів із реалізації законодавчо закріплених соціальних, правових і економічних прав та свобод, соціальних гарантій громадян і органів управління всіх рівнів, інститутів, а також соціальних служб, що забезпечують певний рівень соціального захисту від дестабілізуючих чинників життя (інфляція, безробіття, падіння виробництва тощо), досягнення соціально-припустимого рівня життя населення.

Соціальний педагог – педагогічний працівник, в задачі якого входить: організація виховної роботи в класі, групі, гуртожитку, на курсі, потоці навчальних закладів, спрямованої на формування загальної культури особистості, адаптацію особистості до життя в суспільстві, виховання громадянської позиції і любові до Вітчизни, повагу до її історії, бережливого ставлення до природи;

– працівник соціальної сфери, який покликаний забезпечити соціально-психологічну підтримку процесу соціалізації дітей і молоді, надавати психологічну допомогу сім'ї, різним виховним установам, виконувати роль посередника, сполучної ланки між дітьми і дорослим населенням, школою і сім'єю, особистістю і державою, надавати допомогу підліткам та молоді в період їх соціального та професійного становлення, захищати їх права.

Соціальний показник – якісно-кількісна характеристика об'єкта, яка свідчить про міру наближення його стану до належного, нормального.

Соціальний працівник – людина, яка силу своїх посадових і професійних обов'язків надає всі види соціальної допомоги в подоланні людиною, сім'єю чи групою проблем, що у них виникли.

Соціальний статус – співвідносне з іншими становище (позиція) індивіда в соціальній структурі суспільства;

- це місце, котре займає особа в складній мережі соціальних відносин. С.с. відображає економічне і правове становище, освітній та культурний рівень людини;

– інтегративний показник становища соціальної групи та її представників в суспільстві, в системі соціальної ієрархії і соціальних відносин.

Соціальні гарантії – система соціально-економічних і правових засобів, що забезпечують життєдіяльність членів суспільства, соціальних груп, окремих громадян, реалізації їх інтересів, різноманітних зв'язків і відносин. До основних С.г. відносяться – право на вибір професії та працю, отримання загальної і професійної освіти, медичну допомогу, відпочинок тощо.

Соціальні інститути – стійкі форми організації спільної діяльності людей, що сформувалися історично. Суспільство являє собою систему соціальних інститутів як складну сукупність економічних, політичних, правових та інших відносин. Найбільш фундаментальні С.і. – держава, сім'я, партії, суд, армія, банки, громадські організації, освіта, наука тощо.

Соціальні норми – засоби соціальної регуляції поведінки індивідів груп. За допомогою С.н. суспільство і соціальні групи пред'являють своїм представникам вимоги, яким повинна задовольняти їхня поведінка, направляють, контролюють, регулюють і оцінюють цю поведінку.

Соціальні технології – спеціально організована сфера знань про способи і процедуру оптимізації життєдіяльності людини в умовах наростаючої взаємозалежності, динаміки і оновлення суспільних процесів; спосіб здійснення діяльності на основі її розподілу на процедури і операції з подальшою координацією, синхронізацією і вибором оптимальних засобів та методів їх виконання; метод управління соціальними процесами, що забезпечує системи їх відтворення у певних параметрах – якості, властивості, об'єму, цілісності діяльності тощо. С.т. виступають як проект, що містить процедури і операції і як сама діяльність, побудована згідно з цим проектом.

Соціальні цінності – цілі високого рівня узагальнення; життєві, моральні та естетичні імперативи (вимоги), які вироблені людською культурою і визнаються у суспільстві як загальнозначущі.

Соціально-психологічна адаптація – процес і результат активного пристосування індивіда до видозміненого середовища за допомогою найрізноманітніших інтеріоризованих соціальних засобів (дії, вчинки, діяльність); компонент дієвого ставлення індивіда до світу, провідна функція якого полягає в оволодінні ним порівняно стабільними умовами і обставинами свого буття; складову осмислення і розв'язання типових, переважно

репродуктивних задач і проблем завдяки соціально прийнятним чи ситуативно можливим способам поведінки особистості. Це конкретно виявляється в наявності таких психологічних феноменів, як оцінка, розуміння і прийняття нею навколишнього середовища і самої себе, їх будови, вимог, завдань.

Соціально-психологічна реабілітація – надання соціальної і психолого-педагогічної допомоги дітям, підліткам, молоді, що знаходиться у кризовій життєвій ситуації, постраждали від соціальних, природних, технічних катастроф, перенесли тяжкі хвороби, стреси, переселення тощо, з метою адаптації до нових умов життєдіяльності, навчання, розвитку.

Соціально-психологічний клімат колективу – це притаманний певному колективу стійкий психічний настрій, який справляє значний вплив на взаємини людей, їхнє ставлення до праці та навколишнього середовища. Він породжує взаємини людей;

- це результат співпраці людей, їх міжособистісна взаємодія, яка відбивається на психологічному самопочутті особистості.

Соціологія – наука про закони становлення, функціонування, розвитку суспільства в цілому, соціальних відносин і соціальних спільностей. С. як наука характеризується використанням наукових засобів фіксування соціальних фактів та їх поясненням. Займаючись систематичним вивченням явищ суспільного життя, соціологія, подібно до інших наукових дисциплін, намагається досягти вірогідного, логічно несуперечливого, “неупередженого” знання, спираючись на вже апробовані, загальнонаукові методи дослідження.

Соціологія знання – напрямок у соціології, який досліджує соціологічними методами залежність різних видів знань від багатоманітних суспільних чинників. Різновид С.з. – соціологія науки, яка вивчає залежність наукового знання від суспільства.

Соціометрія – вивчення структури і стилю взаємовідносин у колективі;
– метод оцінки міжособових взаємовідносин в групі, колективі. За допомогою цього методу можна встановити популярність (непопулярність) членів групи, вивчити типологію поведінки людей в умовах колективної діяльності, розкрити неформальну структуру групи, виявити соціально-психологічну сумісність (несумісність) її членів. Графічним відображенням результатів С. є соціограма.

Соціоніка – наука про типи особистості людини. їх конкретних проявах в соціальному середовищі і взаємовідносинах, які складаються об’єктивно. С. дозволяє: дати детальний аналіз особистості і скласти на цій основі ділову характеристику людини; підібрати ефективний вид діяльності кожному, найбільш ефективний для його типу особистості; раціоналізувати міжособистісні відносини на основі психологічної сумісності; формувати

працездатні колективи, спираючись на закони переробки інформації психікою людини; уникати конфліктів, вирішувати виникаючі суперечності; знаходити підхід до людини; виробляти оптимальну інформаційну стратегію організації; правильно підбирати і розставляти кадри.

Соціум – це велика стійка соціальна спільність, яка характеризується єдністю умов життєдіяльності людей в якихось суттєвих відносинах і внаслідок цього спільністю культури. Найвища форма С. – суспільство як цілісна соціальна система. Інші різновидності, - соціально-класові, національно-етнічні, сімейно-родинні спільності тощо.

Спеціаліст – це освітньо-кваліфікаційний рівень фахівця, який на основі кваліфікації бакалавра здобув спеціальні уміння та знання, має певний досвід їх застосування для вирішення складних професійних завдань, передбачених для відповідних посад, у певній галузі народного господарства.

Спеціаліст соціальної роботи – людина, яка володіє високим загальнокультурним, інтелектуальним і моральним потенціалом, професійною підготовкою та необхідними особистісними якостями, що дозволяють ефективно виконувати професійні функції щодо вивчення соціально-економічних та соціально-психологічних умов життя соціальних груп і окремої людини з метою застосування адекватних методів соціального захисту, підтримки, реабілітації та інших видів соціальної роботи, застосування різноманітних соціальних технологій.

Спілкування – процес встановлення та розвитку контактів (зв'язків) між людьми, що породжується потребами спільної діяльності і передбачає: взаєморозуміння, взаємоприймання, взаємний обмін інформацією, розроблення єдиної стратегії взаємодії;

- складний, багатогранний процес встановлення і розвитку контактів між людьми, що породжується потребами спільної діяльності і включає в себе обмін інформацією, вироблення єдиної стратегії взаємодії, сприйняття і розуміння іншої людини;

- необхідний процес групової діяльності людей, їх взаємовідносини між собою. У С. виокремлюють такі взаємопов'язані сторони: *комунікативну* (полягає в обміні інформацією), *інтерактивну* (полягає в обміні діями), *перцептивну* (передбачає взаєморозуміння партнерів);

– зв'язок між людьми, в процесі якого виникає психологічний контакт, що проявляється в обміні інформацією, взаємопереживанні, взаєморозумінні, взаємному впливі.

Спільність діяльності – така взаємодія, у процесі якої люди знаходяться у певних стосунках взаємної залежності і взаємної відповідальності.

Спонтанність – характеристика процесів, що виникають не під впливом зовнішніх дій, причин, а внаслідок саморуху, довільно; самодіяльність, здатність до активних дій, зумовлена внутрішніми імпульсами.

Спосіб життя – це форми людської (індивідуальної чи групової) життєдіяльності, типові для історично конкретних відносин.

Спостереження – 1) метод психолого-педагогічних досліджень, що полягає в активному сприйнятті і фіксації з певною метою поведінки людей з наступною кількісно-якісною обробкою одержаних даних. Розрізняють включене (коли дослідник – спостерігач сам є учасником певної ситуації і невключене спостереження. С. можна подати як систему, в якій основними елементами є: суб'єкт (спостерігач), об'єкт (індивід, група, маса), ситуація (місце, час, умови), методика (схема, протоколи, технічні засоби і т.д.); 2) метод дослідження предметів та явищ об'єктивної дійсності, який полягає в їх цілеспрямованому сприйманні; 3) науково-цілеспрямоване, організоване і певним чином фіксоване сприйняття досліджуваного об'єкту.

Спостережливість ґрунтується на увазі, сприйнятті, мисленні та пам'яті. Педагогічна спостережливість – не частковий психічний процес, а властивість особистості соціального педагога. Спостережливість – це вміння “вбирати в себе” те, що бачиш, чуєш і обдумуєш. Це зацікавлене сприйняття, що супроводжується інтенсивною роботою розуму. Становлення педагогічної спостережливості можна пояснити з точки зору теорії поетапного формування розумових дій. Процес цей проходить через наступні основні перехідні етапи. Спочатку накопичуються знання про ті зовнішні ознаки, в яких проявляються емоційні, інтелектуальні та вольові процеси і стани особистості, а саме: міміка, жести, інтонація. Спостереження необхідно потім проаналізувати.

Сприйняття – відображення в свідомості людини предметів і явищ при їх безпосередньому впливі на органи чуття. С. характеризується індивідуальною своєрідністю, яка проявляється в його точності, емоційності, різним співвідношенням в ньому аналізу та синтезу, образів і слова. В залежності від аналізаторів, які відіграють провідну роль у сприйнятті, виділяють такі його види: зорове, слухове, кінестатичне, смакове і т.п. В окремих професіях один з видів С. може виступати як професійно важлива якість;

- цілісне відображення предметів, ситуацій та подій, яке виникає під час безпосереднього впливу фізичних подразників на органи чуття.

Сприйняття міжособистісне – сприйняття, розуміння і оцінка людини людиною. Важливими механізмами С.м. виступають : 1) *ідентифікація* – розуміння і інтерпретація іншої людини шляхом ототожнення себе з нею; 2) *рефлексія* – розуміння іншого шляхом роздумів за нього; 3) *емпатія* – розуміння іншого шляхом відчуття його переживань; 4) *стереотипізація* -

сприйняття і оцінка іншої людини шляхом розповсюдження на неї характеристик якої-небудь соціальної групи.

Спрямованість особистості – сукупність усвідомлених потреб, мотивів і цінностей, що визначають головні напрямки поведінки особистості.

Статеве виховання – складова частина виховного процесу, що забезпечує правильний статевий розвиток дітей і молоді та оволодіння нормами взаємин з представниками протилежної статі, а також правильне ставлення до питань статі.

Статус – сукупність прав, обов'язків громадянина, юридичної особи, державного органу, що характеризує їх правове положення.

Статус особистості – соціально-психологічна характеристика становища, яке займає індивід в структурі як функціонально-рольових, так і міжособистісних стосунках в колективі.

Статус соціальний – соціальне становище індивіда або групи в суспільстві, що визначається насамперед соціальними (економічне становище, професія, освіта, кваліфікація тощо), а також природними (стать, вік, етнічне походження) ознаками.

Створення виховних ситуацій – дозволяє вчителю запропонувати учневі такі умови, які обов'язково допоможуть йому виявити позитивні або негативні риси характеру школяра.

Стереотипи мислення – стандартизовані судження, прийняті в певній суспільній групі.

Стиль взаємодії – система вербальних (словесних) та невербальних засобів спілкування суб'єкта управління (вчителя) з керованими суб'єктами (учнями).

Стиль життя – це усталена єдність, цілісність, а в найбільш розвинених формах навіть гармонія певних елементів системи життєдіяльності особистості, що виявляється в особистих кількісних і якісних характеристиках цієї життєдіяльності з боку її інтенсивності, ритму, темпу, розподілу бюджету часу, домінуючих “наскрізних” орієнтацій, міри і рівня засвоєння (інтеріоризації) різних способів життєдіяльності.

Стимул – засіб, що спонукає дитину до посиленої діяльності, своєрідний зовнішній поштовх, сила якого зростає залежно від його суспільної вагомості; – спонукання, причина, поштовх до дії, активної діяльності (наприклад, моральний С., матеріальний С. до трудової, організаторської, учбової діяльності).

Стійкість уваги – здатність особистості тривалий час спрямовувати увагу на певний об'єкт.

Стратегія – генеральна програма дій як розподіл пріоритетів і ресурсів для досягнення мети;

- визначення перспективних цілей розвитку закладу освіти, методів їх досягнення, часу, а також системи оцінки показників реалізації цих цілей; загальний план та напрямок дій школи на визначений період.

Стратегія життя – цілісне уявлення людини про основні шляхи і методи досягнення своєї стратегічної мети в житті. С.ж. включає в себе уявлення людини про послідовність здійснення життєвих планів, завдань у різних сферах суспільного буття і щодо самої себе;

- це ідеальна, динамічна модель свідомої побудови і здійснення особистістю свого життя з урахуванням життєвої перспективи, в якій знаходять відображення ключові цілі особистості, суперечності між її суспільними і життєвими цілями, а також між цілями і реальними можливостями їх досягнення; фіксується життєва позиція і головна життєва лінія; визначається проекція наступного життєвого шляху особистості.

Страх – емоційна реакція людини на справжню чи уявну небезпеку; характеризується депресивними психічними станами, неспокоєм, нервуванням, прагненням вийти з неприємної ситуації.

Стрес – стан максимального психічного напруження, що виникає у людини в процесі діяльності або поведінки під впливом несприятливих, значних по силі і довготривалості зовнішніх і внутрішніх неспецифічних дій, умов середовища. Розрізняють С. емоційний (ситуація психічної напруги) і фізичний (сильна втома, переохолодження, перегрівання, підвищений шум тощо), гострий (екстремальна ситуація) і хронічний (затяжний конфлікт, втрата близьких тощо).

Стресовий стан – емоційний стан напруги, що виникає при загрозі, перевантаженнях, при необхідності приймати швидкі і відповідальні рішення.

Суб'єкт – конкретний носій предметно-практичної діяльності і пізнання, носій активного.

Суб'єкт виховання – індивід або група людей, які здійснюють цілеспрямований виховний вплив на особу або колектив з метою формування в них певних якостей.

Сумлінність – риса особистості, старанність, зібраність у виконанні будь-якого виду діяльності. Сумлінна людина виконує доручене вчасно, на високому

якісному рівні, прагне добитися найбільшого трудового ефекту. Проявом С. є добросовісне виконання поставлених завдань, чіткість в організації трудової діяльності, успішне її завершення;

Схильність – вибіркова направленість індивіда на певну діяльність, що спонукає нею займатися. Її основою є глибока стійка потреба індивіда в тій чи іншій діяльності, прагнення вдосконалювати вміння і навички, пов'язані з даною діяльністю. Виникнення С. є передумовою розвитку відповідних здібностей;

– стійка орієнтованість людини на щось, бажання займатися певною професійною діяльністю.

Сценарій – детально розроблений план проведення якого-небудь заходу, здійснення яких-небудь дій.

Такт – почуття міри, що підказує людині найбільш делікатну лінію поведінки у ставленні до когось, чогось, уміння особистості вести себе належним чином, виявляючи повагу до інших і зберігаючи почуття власної гідності. Тактовність має бути нормою у стосунках між людьми в їхньому повсякденному житті.

Творче мислення – характеристика компетентності керівника, яка полягає в розвинутій інтуїції і вмінні вирішувати проблеми; стимулювання інноваційної активності в підлеглих.

– мислення, що характеризується оригінальністю і винахідливістю рішень.

Творчий потенціал – інтегруюча якість особистості що характеризує міру її можливостей ставити і вирішувати нові завдання у сфері своєї діяльності, яка має суспільне значення.

Тезаурус (від грец. – скарб) – сукупність понять з певної галузі науки, нагромаджених людиною чи колективом. Тезаурус відображає обсяг і якість інформації, якою володіє наука про предмет свого дослідження. В системі Т. будь-якої науки, в тому числі й педагогіки, відбуваються постійні зміни: творення нових понять, поглиблення й розширення сфери застосування наукового лексикону. У вузькому розумінні Т. – словник, що відображає смислові зв'язки між словами певної мови, сукупність термінів, які належать до однієї чи кількох галузей знань зі встановленими між термінами зв'язками.

Темперамент (від латинського temperamentum – належне співвідношення частин) – сукупність індивідуально-психічних особливостей людини, яка характеризується, головним чином, швидкістю виникнення почуттів і їхньою силою. Темперамент проявляється також і в особливостях рухів людини. Розрізняють чотири основні темпераменти: сангвінік, холерик, меланхолік і флегматик. Фізіологічною основою темпераменту є типи вищої нервової системи.

Тенденція – напрям розвитку якогось явища, що відзначається переважанням одних моментів над іншими; прагнення, схильність, властиві кому-небудь або чому-небудь.

Толерантність – витримане, помірковане ставлення до інших, чужих думок, вірувань, політичних уподобань та позицій. Є неодмінною умовою демократичного, правового, стабільного, суспільно-політичного устрою;
- виражається у прагненні досягти взаєморозуміння й узгодженості різних позицій та інтересів, не застосовуючи відповідного тиску на особистість.
Головні ознаки: визнання права будь-кого на власні переконання; гуманне ставлення до людей різних світоглядів, політичних орієнтацій, моральних звичок; творча співпраця з представниками різних політичних систем, плюралізм думок, поступливість і великодушність. Т. сприяє самореалізації особистості; це здатність діяти зважено, розсудливо, без застосування сили;
– терпимість до різних поглядів, зовнішніх впливів, витривалість стосовно до несприятливих емоційних факторів, психічна стійкість при наявності фрустраторів і стресорів.

Тонус – рівень активності і характеристика емоційної сторони психічного стану людини.

Традиції – це міцно усталені, успадковані від попередніх поколінь і підтримувані суспільною думкою форми поведження людей та їхніх взаємин або принципи, за якими розвивається загальнолюдська культура (наприклад, реалістичні традиції в літературі і мистецтві). Коли йдеться про сімейно-побутову сферу, частіше вживається слово "звичаї", які є найдавнішою формою збереження і передачі від покоління до покоління стандартних дій і поведження людей у певних типових обставинах і конкретних ситуаціях.

Тренінг соціально-психологічний – сукупність групових методів формування умінь і навичок самопізнання, спілкування і взаємодії людей в групі.

Трудове виховання – система виховних впливів, яка передбачає залучення дітей і юнацтва з метою їх загального розвитку до трудової діяльності.

Туризм і краєзнавство забезпечує залучення дітей, учнівської та студентської молоді до активної діяльності у сфері туризму і краєзнавства, дослідництва, вивчення географічних, історичних об'єктів і явищ соціального життя, а також формування фізично здорової і духовно розвиненої особистості.

Увага – форма психічної діяльності людини, що виявляється в її спрямованості й зосередженості на певних об'єктах при одночасному абстрагуванні від інших. Увага характеризує вибіркове ставлення до навколишнього світу, коли з

великої кількості подразників свідомість виділяє один або кілька. Увага є необхідною передумовою ефективної діяльності людини, вона запорука успішного пізнання, навчання, праці.

Упевненість – почуття відсутності сумнівів, побудоване на досвіді і передусім на набутих раніше знаннях.

Учнівське шкільне самоврядування – форма участі школярів в управлінні навчально-виховною діяльністю школи; засіб реалізації принципу демократизації школи. Вищий орган У. ш. с. – загальні збори (конференція) учнів школи. Поточну роботу організують учнівський комітет і його комісії з усіх напрямів навчально-виховної роботи. В класах функціонують класні збори. Класні учками створюють та організують діяльність тимчасових груп активістів для підготовки і проведення різноманітних навчально-виховних заходів.

Уява – форма опосередкованого, узагальненого пізнання, прояв творчості як домінуючого компоненту мислення, створення на основі попереднього сприйняття і пам'яті нових, раніше невідомих образів, уявлень і понять. У. Буває мимовільна і довільна, репродуктивна і творча; – психічний процес, що полягає у створенні людиною нових образів, ідей тощо на основі попереднього досвіду.

Уявлення – наочний образ предметів чи явищ (подій), що виникає на основі минулого досвіду людини шляхом його відтворення в пам'яті або уяві.

Фактор – умова, рушійна сила, причина будь-якого процесу.

Фізичне виховання – утвердження здорового способу життя як невід'ємного елемента загальної культури особистості. Повноцінний фізичний розвиток особистості, формування її фізичних здібностей, зміцнення здоров'я, гармонія тіла і духа, людини і природи – основа фізичного виховання.

Фізичне виховання – складова частина загального виховання; соціально-педагогічний процес, спрямований на зміцнення здоров'я й загартування організму, гармонійний розвиток форм, функцій і фізичних можливостей людини, формування життєво-важливих рухових навичок та вмінь. Ф. в. здійснюється в єдності з розумовим, моральним, трудовим і естетичним вихованням. Обов'язкові заняття фізичними вправами за державними програмами проводяться в дошкільних закладах, загальноосвітніх школах, у всіх типах спеціальних навчальних закладів, в армії тощо.

Флегматик – тип темпераменту. Люди цього типу характеризуються низьким рівнем активності поведінки, нові форми якої виробляються повільно, але є стійкими. Ф. Характерні повільність і спокій в діях, міміці, мові; рівність і

постійність почуттів, настрою. Наполегливий і завзятий “трудівник життя”, він рідко виходить з себе, не схильний до афектів, розрахувавши свої сили, доводить справу до кінця, рівний у стосунках, в міру комунікабельний, не любить даремно базикати. В залежності від умов Ф. В одних випадках може характеризуватись позитивними рисами: витримка, глибина думок, постійність, обґрунтованість тощо; в інших – в’ялість, бідність і слабкість емоцій, схильність до виконання одних лише звичних дій.

Формальна група – організаційно оформлені об’єднання людей;

– це об’єднання осіб, система взаємовідносин між якими зафіксована в посадових інструкціях, положеннях, розпорядженнях, документах і передбачає додержання затверджених норм поведінки і взаємодії членів в рамках колективу.

Формування особистості – це становлення людини як соціальної істоти, яке проходить у результаті впливу середовища і виховання на внутрішні сили розвитку.

Функції сім’ї – спосіб прояву активності, життєдіяльності сім’ї та її членів.

Характер – комплекс сталих психічних властивостей людини, що виявляються в її поведінці та діяльності, у ставленні до суспільства, до праці, колективу, до самої себе;

- сукупність стійких індивідуальних особливостей особистості, які формуються і проявляються в діяльності та спілкуванні і обумовлюють типові для індивіда способи поведінки;

– сукупність стійких стрижневих психологічних властивостей людини, що накладають відбиток на всі її дії та поведінку і виражають індивідуальну характеристику особистості.

Хвилювання – психічний стан людини, зумовлений підвищеним збудженням нервової системи, перевантаженням її позитивними або негативними переживаннями.

Холерик – тип темпераменту. Люди цього типу характеризуються підвищеною збудливістю, активністю, їх дії переривчасті. Їм властиві різкість і невтримність рухів, сила, імпульсивність, яскравий вияв емоційних переживань. Внаслідок неврівноваженості, захопившись ділом, схильний діяти з усіх сил, виснажуватися більше, ніж належить. Даний тип темпераменту проявляється в ініціативності, енергійності, принциповості. Для Х. характерні дратівливість, афективність, нестриманість, запальність, нездатність до самоконтролю при емоційному навантаженні.

Художнє виховання – складова естетичного виховання; формування засобами мистецтва естетичного сприймання, розвиток художньо-творчих здібностей

людини в різноманітних галузях мистецтва, потреби вносити в життя прекрасне. Метою Х. в. є розвиток інтересу до мистецтва, формування в людини вміння сприймати, розуміти та оцінювати твори мистецтва, естетичної свідомості (смаків, поглядів, потреб) тощо. Х. в. здійснюється в родині, дошкільних закладах, у загальноосвітніх школах, середніх і вищих навчальних закладах, у позашкільних, культурно-освітніх закладах, у художній самодіяльності.

Художня самодіяльність дітей – позакласні й позашкільні заняття різними видами мистецтва (музикою і співом, хореографією, образотворчим, театральним мистецтвом). Х. с. д. сприяє естетичному вихованню дітей, розвитку їхніх творчих здібностей і художнього смаку. Найважливіша педагогічна вимога до Х. с. д. – відповідність змісту та обсягу художнього матеріалу віковим особливостям і можливостям дітей.

Ціль – стан, рівень або конкретні результати, яких передбачається досягти. Це ключова категорія управління. За рівнями цілі поділяються: цілі школи, цілі окремих рівнів навчання, цілі окремих виконавців (особисті цілі);
- ідеальний образ (модель) бажаного майбутнього конкретного результату, заради досягнення якого суб'єкт здійснює свою діяльність;
– ідеальне уявлення результату, який має бути досягнутий в ході людської діяльності.

Ціннісні орієнтації – система установок особистості на соціально-політичні, економічні та моральні норми суспільства. Система Ц.о. є однією з найбільш стабільних характеристик особистості і багатоступінчасту структуру. Ц.о. “програмує” всю діяльність людини на тривалий термін, визначають генеральну лінію поведінки;
– вибіркова, відносно стійка система спрямованості інтересів і потреб особистості;
- суб'єктивне, індивідуальне відображення в психіці і свідомості людини соціальних цінностей суспільства і природи на даному історичному етапі. Ц.о. визначають вибірковість ставлення людини до матеріальних і духовних цінностей, що втілюються в її поведінці, і характеризують життєву позицію особистості, направленість її спрямувань, її активності. Вони представлені в свідомості людини у формі ідеалів, цілей і норм її життєдіяльності і втілюються в її вчинках;
- найважливіші елементи внутрішньої структури особистості, закріплені життєвим досвідом людини, всією сукупністю її переживань і такі, що відокремлюють значуще, істотне для даної людини від незначущого, неістотного.

Ціннісні орієнтації особистості – ті соціальні цінності, які виступають для людини в якості стратегічних цілей її діяльності. Ц.о.о. посідають найвищий, визначальний щабель у мотиваційно-регулятивній системі; виконують функцію

довгострокового визначення поведінки, діяльності й життя людини взагалі (або значних етапів її життєвого шляху), роблячи життя людини осмисленим і послідовним, визначаючи зміст і спрямованість більш конкретних регуляторів – потреб, мотивів, інтересів.

Цінності – найбільш суттєвий рівень культури. Вони включають в себе не завжди чітко усвідомлені, але стійкі уявлення про добро і зло, гарне і спотворене, істинне чи облудне, справедливе чи несправедливе; – продукти матеріальної і духовної діяльності людей, які можуть стати предметом потреби. Ц. – це суспільно значимі елементи середовища. Вони складають органічну частину культури.

Час реагування – втрата здатності людини до переживання, хвилювання, неспроможність зрозуміти, розділити радощі чи болі інших. Черстві люди некоммунікабельні, потенційно здатні на жорстокі дії та вчинки.

Читацька конференція дитяча – одна з форм керівництва позакласним читанням, яка полягає в обговоренні дітьми книг і творчості окремих письменників у школі, бібліотеці, клубі тощо. Ч. к. д. проводяться за популярними творами художньої класики й новинками художньої літератури.

Швидкість мислення – уміння приймати правильне рішення у короткий строк у непередбачених ситуаціях.

Щирість виявляється у співпереживанні, доброзичливому ставленні до особистості. Основними проявами є розуміння внутрішнього стану людини; почуття приязні, товариськості, взаєморозуміння, прояв тактовності у стосунках один з одним, здатність прямо, безкорисливо виражати свої почуття, думки. Щ. – це вміння сердечно, прихильно поставитись до проблем своїх однолітків, товаришів. Щира людина сповнена життєвої правди, привітна і приязна у спілкуванні, відверта в оцінюванні тих чи інших подій.

Шкільний вік – період життя й розвитку дітей, відповідний часові їхнього авчання в школі (тривалість 10-11 років). Ш. в. поділяють на молодший (з 6 до 11 років), підлітковий (з 11-12 до 14-15 років) і період ранньої юності (з 15 до 17-18 років), кожний з яких характеризується анатомо-фізіологічними та психологічними особливостями дітей, ступенем їхнього розвитку й участі в суспільно корисній праці, змістом і організацією навчально-виховної роботи. Вивчення і знання вікових особливостей дітей дає можливість правильно організувати їхнє навчання й виховання.

Шкільний театр – театри, створені при навчальних закладах Європи в епоху пізнього середньовіччя, Ренесансу та барокко з навчальною та виховною метою. Основою репертуару Ш. т. була шкільна драма.

Юнацький вік - період життя і психічного розвитку в межах від 14 до 18 років. У Ю. в. відбувається інтенсивний фізіологічний і психічний розвиток. Особливого значення в Ю. в. набуває моральне виховання, якому педагоги мають приділяти велику увагу. Психічний розвиток особи в Ю. в. тісно пов'язаний з навчанням, трудовою діяльністю й ускладненням спілкування з дорослими..

“Я” – поняття, що використовується в багатьох психологічних теоріях як позначення особистості, її свідомої оцінки при взаємодії з зовнішньою реальністю.

“Я” ідеальне – сукупність уявлень, що відображають те, ким людина хотіла б бути, або те, ким на її погляд, вона може бути, зважаючи на притаманні їй якості.

“Я”- концепція – це сукупність всіх уявлень людини про себе, пов'язана з їх оцінкою. Установки, спрямовані на самого себе, і які складають: а) уявлення індивіда про самого себе; б) емоційно-зabarвлену самооцінку цього уявлення; в) конкретні дії, які можуть бути викликані уявленнями і самооцінкою про себе.

“Я” реальне – уявлення, яке складається у людини про саму себе на основі особистого досвіду.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анашкина Г. Досуг интеллигенции // Социс., 2001. – №12. – С. 34–45.
2. Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки. – Дрогобич: Коло, 2003.
3. З.Воловик А., Воловик В. Педагогіка дозвілля. – Харків, 1999.
4. Зайченко Н. Організація гурткової роботи з учнівською молоддю в США // Рідна школа. – 2004. – № 10. – С.73–76.
5. Земба М. Елементи персонального управління в неурядових організаціях. – Львів: Товариство Лева, 1998. – С. 16.
6. Ковбас Б.І., Костів В.І. Родинна педагогіка: У 3-х т. Том І. Основи родинних взаємовідносин. – Івано-Франківськ, 2002. – 288 с.
7. Колесникова О.В. Щодо проблем організації соціально-педагогічної роботи в загальноосвітній школі. // Соціальна робота в Україні: теорія і практика. – 2005. – № 3. – С.58–67.
8. Корсун І. Соціалізація старшокласників у сфері вільного часу. – Луганськ, 1996. – 201 с.
9. Методичні рекомендації для соціальних працівників сільських та селищних центрів СССДМ / Н.М.Комарова, О.В.Вакуленко, А.Г.Зінченко та ін. – К.: ДСССДМ, 2005. – 176 с.
10. Минц Г. Свободное время: желаемое и действительное. – М., 1998. – 222с.
11. Петрова І. Педагогіка дозвілля в музеях: можливості та обмеження // Рідна школа. – 2004. – № 10. – С.70 – 73.
12. Петрова І. Педагогічні засади дозвілля в паркових закладах (зарубіжний досвід) // Рідна школа. – 2004. – № 12. – С. 39 – 42.
13. Піча В. Ваше свободное время. – К., 1988. – 221 с.
14. Піча В.М. Вільний час: тенденції і проблеми розвитку. – К., 1992. – 106 с.
15. Піча В. Культура вільного часу (філософсько-соціальний аспект). – Львів, 1990. – 29 с.
16. Скутович К. Співпраця. Можливість. Чи необхідність для неурядових організацій? – Львів: Товариство Лева, 1999. – С.8.
17. Соціальна робота: навчальний посібник // Соціальна робота. Книга II. – К.: ДЦССМ, 2002. – 440 с. (зміст соціальної роботи, підготовка фахівців).
18. Стельмахович М.Г. Теорія і практика українського національного виховання. – Івано-Франківськ, 1996.
19. Трухін І.О. Виховна робота з старшокласниками // Практична психологія і соціальна робота. – 2004 – № 8. – С.5–13.
20. Трухін І.О., Шпак О.Т. Виховна робота з учнями середнього шкільного віку // Практична психологія і соціальна робота. – 2004. – № 9. – С.9–15.
21. Чейнен Г. Из тіней. – Амстердам; К.: Асоціація психологів України, 1997. – С.
22. 15. Шатна Л. Все позашкільне дозвілля. – Освіта. – 1998. – 30 вересня – 7 жовтня.

